

Arnavutluk'un Bağımsızlık Süreci (1877-1913)

Fahri MADEN¹

Özet

Arnavutluk, XV. yüzyılda Osmanlı Devleti'ne dâhil edilmişti. Uzun yıllar Osmanlı idaresinde kalan Arnavutlar, bazı istisnalar dışında Osmanlı yönetimine bağlı kalmışlar ve büyük oranda Müslüman olmuşlardı. XIX. yüzyılda Fransız İhtilali ile başlayan Milliyetçilik akımıyla Balkanlar, çeşitli milletlerin isyanlarının merkezi haline gelmişti. Bu itibarla 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşından sonra başlayan Arnavutluk'un bağımsızlık süreci çeşitli isyanlarla hızlanmıştı. 1909 yılından itibaren dört yıl üst üste yaşanan Arnavut isyanları Osmanlı yönetimini zor durumda bırakmıştı. Bu arada Arnavut milliyetçiliği güç kazanmış, Avrupa ülkelerinin de araya girmesiyle bağımsızlık süreci daha da hızlanmıştı. Özellikle bazı Osmanlı devlet adamlarının Arnavutların taleplerine karşı çıkmaları Arnavutların Osmanlı'dan kopmalarına sebep olmuştu. Nitekim 1912 yılında Osmanlı'nın Balkan savaşları ile uğraştığı dönemde Arnavutluk bağımsızlığını ilan etti. Böylece Osmanlı Devleti, Edirne'nin ötesindeki son topraklarını da kaybetmiş oldu. Makalemizde Arnavutluk'un bağımsızlık sürecinde yaşanan olaylar ele alınmaktadır. Arnavut isyanları karşısında Osmanlı yönetiminin aldığı önlemler ve takip ettiği politikalar incelenmektedir.

Anahtar kelimeler: *Arnavutluk-Arnavutlar, Prizren Birliği, Arnavut Milliyetçiliği, Balkan Savaşları, İttihat ve Terakki Partisi.*

¹ Dr. Tarih Öğretmeni, fahrimaden@mynet.com

Albania's Independence Process (1877-1913)

Abstract

Albania was joined to Ottoman Empire in XV. Century. Albanians, who were under Ottoman administration for years, were loyal to Ottoman administration and most of them became Muslims. Balkans became the centre of many rebellions with the nationalism movements which started with French revolution in XIX. Century. So, duration of Albania's independence which started after, 1877-1878 Ottoman-Russia war quickened with many rebellions. Ottoman administration was in difficult situation by Albanian rebellions which lasted 4 years since 1909. Mean while Albanian nationalism got strength, process of independence gained speed with the effects of European countries. Especially, some Ottoman's statement's position against Albanians demands caused separation of Albanians from Ottoman. As a matter of fact, Albania declared independence when Ottoman was busy with Balkan wars in 1912. In this way, Ottoman Empire lost the last lands beyond Edirne. In our article, the events which were happened during the duration of Albania's independence are dealt with. Ottoman administration's precautions against Albania's rebellions and their politics are researched.

Keywords: *Albania-Albanians, Prizren Unity, Albanian Nationalism, Balkan Wars, Ittihat and Terakki Party.*

Giriş

Arnavutlar Balkanların en eski kavimlerinden biridir. Kökenlerine dair birbiriyle çelişkili bilgiler bulunmaktadır. Kafkasya'nın Albania yani Dağıstan bölgesinden oldukları, Yunanlıların eski bir koluna bağlı oldukları ve Traklardan geldikleri iddia edilmektedir. Ancak Arnavutların etnik kökenleri ile ilgili Arnavut tarihçiler tarafından da kabul gören görüş, onların soyunun İlliryyalılara dayandığıdır.² Arnavutluk'un Osmanlılar tarafından fethi XIV. yüzyılda başlamış ve XV. yüzyılın ikinci yarısında tamamlanmıştı. Uzun yıllar Osmanlı yönetiminde yaşayan Arnavutlar, diğer Balkan uluslarından farklı olarak Osmanlı ile en fazla özdeşleşen halktı. Bu itibarla Arnavutların ulusal bilincinin oluşması diğer Balkan uluslarından daha geç gerçekleşmişti. Zira Arnavutların Osmanlı hâkimiyeti altında kültürel ve dinsel bölünmüşlüklerini sürdürmeleri, ayrıca zamanla İslamlaşan Arnavutların Osmanlı'ya sıkı bir bağlılık içerisinde olmaları aralarında siyasi birlik kurulmasını engellemişti. Dahası Arnavutların meskûn oldukları bölgelerin önce İşkodra ve Yanya, sonra bunlara Manastır ve Kosova gibi vilayetler eklenerek yönetilmesi ve nihayet Sultan II. Mahmud dönemindeki merkezîyetçilik girişimleri onları siyasi bir birlikten uzak tutmuştu.³

Arnavutlar ancak Balkanlar'daki ayrılıkçı ve milliyetçi hareketler (Sırp, Yunan, Bulgar gibi) ortaya çıkıp bağımsızlıklarını kazanmalarından sonra ve Tanzimat Fermanı'nın getirdiği yeni yönetim anlayışı sonrasında milli meselelerini konuşmaya başlamışlardı. Tanzimat'ın ilanı Arnavut ulusal hareketinin bir avuç Arnavut aydını tarafından "kültürel bir hareket" olarak doğmasına neden olmuştu. Artık Arnavutlar yaşadıkları coğrafyada koruyucu Osmanlı gücüne de sahip değillerdi. Arnavutlar, art arda gelen milliyetçi isyanlar nedeniyle Balkanlarda komşu ülkeler karşısında korumasız bir hale gelmişlerdi. Bu şartlar altında Naum Vekilharcı, Thimi Mitko ve Jeronim de Rada gibi Arnavut aydınlar Arnavutluğun geleceği konusunda düşünmeye, Arnavut dil ve kültürünün gelişmesi için çalışmalar yapmaya başlamışlardı. Arnavutların geleceği için Arnavutça eğitim veren okulların açılmasını zaruri gören Vekilharcı, Arnavutların önce eğitim yoluyla bilinçlendirilmesi, sonra da silahlı mücadeleye dayanan ulusal bir kurtuluş hareketinin gerekliliğini dile getirmişti. Vekilharcı,

² Georges Castellan, *Balkanların Tarihi*, çev. Ayşegül Yaraman, Milliyet Yayıncılık, İstanbul, 1992, s. 19.

³ Nuray Bozboru, "Arnavut Milliyetçiliğinin Gelişimi", *Balkanlar El Kitabı*, der. Osman Karatay ve Bilgehan A. Gökdağ, C. I, Karam Yayınları, Ankara, 2006, s. 570-571; Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi: 18. ve 19. Yüzyıllar*, ter. İhsan Durdu, Haşim Koç ve Gülçin Koç, Küre Yayınları, İstanbul, 2006, s. 392-393.

1825 yılında Arnavutça bir alfabe, 1850 yılında ise Romanya’da “Arnavut Kültür Derneği”ni kurmuştu. Bununla birlikte İtalya’da yaşayan Jeronim de Rada, 1848’de ilk Arnavut gazetesini çıkarmıştı. Mısır’da ikamet eden Thimi Mitko ise Arnavut şiiri üzerine çalışmalar yapmış, böylece Arnavut kültürel hareketinin gelişmesine katkı sağlamıştı. Bunlara Osmanlı merkezi yönetiminde görevler almış, eğitilmiş ve tecrübeli başka aydınların da katılımıyla 1864 yılında İstanbul’da “Arnavut Kültür Derneği” kurulmuştu. Aynı dönemde Arnavutluk’ta başta Şemsettin Sami olmak üzere Arnavut aydınların ve yurtseverlerin çalışmaları Osmanlı yöneticilerinin ve Fener Rum Patrikhanesi’nin tepkilerine rağmen sürdürülmüş, Arnavut muhalefatinin doğmasına ve Arnavutça eğitim veren okulların açılması yönündeki taleplerin artmasına olanak sağlamıştı.⁴

Öte yandan 1875 ve 1876 yıllarında Balkan topraklarında yaşanan ayaklanmalar (Bosna-Hersek ve Bulgaristan) ve bu ayaklanmaları bahane ederek yayılcı emeller izleyen Balkan ülkeleri ve Batılı ülkeler ile, Osmanlı’nın Rusya ile savaşın eşğine gelmesi Arnavut aydınlarını tekrar harekete geçirmişti. Yunanistan, Sırbistan ve Karadağ’ın yayılcılık emelleri bir tepki olarak Arnavut milliyetçiliğinin doğurmuştu. Arnavut aydınları 1877 yılında Abdül Fraşheri önderliğinde Yanya’da bir araya gelip Osmanlı’nın Arnavut topraklarını koruyamaması durumunda özerk bir idare kurup kendi topraklarını koruyacaklarını bildirmişlerdi. Ayrıca çeşitli vilayetlere bölünmüş Arnavutluk bölgesinin tek vilayet olarak birleştirilip yönetiminin Arnavutlara bırakılması, eğitim ve yargıda Arnavutçanın geçerli olması gibi taleplerde bulunmuşlardı. Bu talepleri kabul edilmeyen Arnavutlar kendi topraklarını korumak için Osmanlı ordusu ile birlikte Rusya’ya karşı savaşmışlardı.⁵ Ancak 1877–1878 Osmanlı-Rus savaşı sonrası ilk defa şartların getirdiği zorunlulukla örgütlenmişlerdi.⁶ Böylece içte ve dışta pek çok mesele ile uğraşan Osmanlı Devleti’nin bu sorunlar yumağına bir de “Arnavut Meselesi” eklenmişti.

1. Prizren ve Beja Birliği

Arnavutluk’un bağımsızlık sürecinin temeli Ayastefanos ve Berlin Antlaşmalarına dayanmaktaydı. 3 Mart 1878 tarihinde imzalanan Ayaste-

⁴ Bozboru, agm, s. 572–573; Nuray Bozboru, *Osmanlı Yönetiminde Arnavutluk ve Arnavut Ulusçuluğu’nun Gelişimi*, Boyut Kitapları, İstanbul, 1997, s. 189.

⁵ Bozboru, agm, s. 574; Bozboru, *age*, s. 190.

⁶ Hale Şıvgın, “Arnavutlarda Milli Bilincin Gelişme Sürecinde Yaşanan Siyasi Olaylar”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 147, Aralık 2003, s. 132–136.

fanos Antlaşmasına göre Arnavutların meskûn oldukları toprakların çoğu yeni kurulan Bulgaristan, Sırbistan ve Karadağ ile Yunanistan'a verilmekteydi. Bunu gören Arnavut aydınları ve yurtseverleri 30 Mayıs 1878'de İstanbul'da bir araya gelmişler ve "Arnavut Haklarını Savunma Komitesi"ni kurmuşlardı. Ayrıca burada Abdül Fraşheri, Sami kardeşler, İşkodralı Vasa Paşa ve Leskovikli Jana Vreto gibi Arnavut aydınları Prizren'de milli bir kongre toplanması kararı almışlardı. Yine Arnavut halkı arasında da sözü edilen antlaşmaya tepkiler oluşmaya başlamıştı. Bu gelişmeler sırasında Arnavutlar, özellikle Karadağ'a karşı Avusturya ve Osmanlı Devleti tarafından da desteklenmişlerdi. Nitekim ilk Osmanlı Meclis-i Mebusanında Yanya mebusu olan Abdül Fraşheri'nin girişimi ve Arnavutluk'un bütün bölgelerinden 300 kadar temsilcinin katılımıyla Berlin Kongresi'nden üç gün önce, 10 Haziran 1878'de Prizren'de bir kongre toplanmıştı. Böylece oluşturulan Prizren Birliği, Berlin Kongresi'ne katılan devletlere ve Osmanlı hükümetine muhtıralar göndererek birliğin amaçlarını dile getirmişti. Bu birliğin amacı Sırbistan, Karadağ ve Yunanistan'daki Arnavutları milli birlik içinde toplamaktı. Prizren Birliği bir yandan Arnavut topraklarını yabancı devletlerin işgalinden savunmak için silahlı mücadele verirken, diğer yandan da Arnavutluk'a özerk bir statü kazandırmak umuduyla siyasi faaliyetlere başlamıştı. Bu itibarla bazı görüş ayrılıklarıyla birlikte kongre, Arnavutluk'un tek vilayet altında toplanması, diplomatik mücadele ve bağımsızlık statüsünün hazırlanması noktalarında çalışmalarını sürdürmüştü⁷. İlk iş olarak birlik, anayasa yapmaya ve böylece Arnavut vilayetlerini merkezi Manastır olan tek bir vilayette birleştirmeye koyulmuştu.⁸

Ayastefanos Antlaşmasına karşı oluşturulan Prizren Birliği'nin Berlin Antlaşmasından beklentisi büyüktü. Ancak özellikle Bismark'ın etkin olduğu Berlin Kongresi'nde Ayastefanos Antlaşmasında yer alan Arnavutların meskûn olduğu toprakların bir kısmının Karadağ'a bırakılması kararı aynen kabul edilmişti. Bismark, Arnavut ulusunun varlığını reddetmekle aslında Arnavutların milli bilinçlerinin oluşmasına katkıda bulunmuştu.⁹ Arnavutlar, Berlin Antlaşmasından bekledikleri neticenin çıkmaması üzerine silahlı mücadele içerisine girmişlerdi. Berlin Antlaşmasına göre,

⁷ Necip Alpan, *Prizren Birliği ve Arnavutlar*, Çağdaş Basımevi, Ankara, 1978, s. 8; Bozbor, *age*, s. 190–193. Jelavich toplantıya 80 kişinin katıldığını bildirmektedir. (Jelavich, *age*, s. 394) Süleyman Külçe ise toplantıya 38 Müslüman ve 5 Hıristiyan olmak üzere 43 kişinin katıldığını iddia etmektedir. (Süleyman Külçe, *Osmanlı Tarihinde Arnavutluk*, İzmir Yayınları, İzmir, 1944, s. 250)

⁸ Yücel Yiğit, "Milliyetçilik Çağında Prizren İttihat Cemiyeti", *Turkish Studies*, Vol. 4/8, Fall 2009, s. 2469. Prizren Birliği'nin kuruluş amacı ve faaliyetleri için bkz. BOA, Y.PRK.MYD, 2/1-2.

⁹ Bozbor, *age*, s. 188.

Arnavutların çoğunlukta oldukları Gosiva ve Plava bölgeleri Karadağ'a verilmişti. Bunun üzerine Karadağ, bölgeye asker sevk edince, Arnavutlarla Karadağ kuvvetleri arasında savaş başladı ve Arnavutlar Karadağ kuvvetlerini geri püskürttüler. Arnavut liderler buraları kendi memleketlerinin bir parçası olarak görüyorlardı. Arnavut ayaklanması genişleyince, 1880 yılının Haziran ayında Berlin'de bir konferans daha toplandı. Konferansta Karadağ'a Gosiva ve Plava'nın yerine Ülgün ve Bar limanlarının verilmesine karar verildi. Ancak Arnavutlar, Ülgün ve Bar'ı teslim etmediler. Osmanlı Devleti, büyük devletlerin de karışmaya hazırlanmış olduklarını görünce¹⁰ olayın ciddiyetini anlayarak, Arnavutluk'a Derviş Paşa komutasında büyük bir askeri kuvvet gönderip, Ülgün'ü Arnavutlardan alıp Karadağ'a teslim etti. Derviş Paşa Ülgün'ü Karadağ'a teslim ettikten sonra İstanbul'a dönerken Prizren Birliği, Aralık 1880'de yaptığı toplantıda geçici bir Arnavut hükümeti kurulduğunu ilan etti.¹¹ Böylece Berlin Antlaşması, Arnavut bağımsızlık hareketinin fitilini ateşlemiş oldu.

Prizren Birliği, Sultan II. Abdülhamid'in 1881 yılının Mart ve Nisan aylarında bölgeye yine Derviş Paşa komutasında başlattığı askeri hareketle sona erdi.¹² Derviş Paşa, 29 Nisan 1881'de Firzovik yakınlarında Prizren Birliği güçlerini mağlup etmiş, bunlardan bazılarını tutuklayıp idam ettirmiş, ileri gelenlerini ise sürgüne göndermişti.¹³ Arnavutlar bu birlikle ilk defa bir araya gelmişler ve seslerini uluslararası arenada duyurabilmişlerdi. Birlik, bağımsızlığa uzanan Arnavutluk ulusal hareketinin çıkış noktası

¹⁰ Avrupa devletleri Ülgün'ün Karadağ'a bırakılması için Ülgün limanını silah atmadan ve karaya asker çıkarmadan iki aydan fazla işgal edip, Osmanlı yönetimini kendi tebaasıyla savaşarak Ülgün'ü Karadağ'a teslim etmeye zorlamışlardı. (Süleyman Kâni İrtem, *Osmanlı Devleti'nin Makedonya Meselesi Balkanlar'ın Kördüğümü*, haz. Osman Selim Kocahanoğlu, Temel Yayınları, İstanbul, 1999, s. 117-118)

¹¹ Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasî Tarihi (1789-1914)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2003, s. 540-542; Jelavich, *age*, s. 395-396; İrtem, *age*, s. 119; Şıvgın, "Arnavutlarda Milli Bilincin...", s. 143-144.

¹² Prizren İttihat Cemiyetinin başarısız olması üzerine Arnavut liderleri bir beyanname yayımlayarak durumu 30 Nisan 1881'de Osmanlı hükümetine iletmişler, burada yabancı güçlerin provokasyonu ile cemiyetin amacından saptığını, bazı art niyetlilerin silaha sarılıp isyan ettikleri ifade edilmişti. Ayrıca halkın artık vergi verip asker toplanmasına ses çıkartmayacağı ve vilayetlerin birleştirilmesi fikrinden vazgeçildiği, aksine hareket edenlerin hükümete teslim edileceği bildirilip güven tazelemeye çalışılmıştı. (BOA, A.PRK.MYD, 2/1-5; Yiğit, agm, s. 2476) Ancak Derviş Paşa, bölgeden ayrılırken Prizren Mutasarrıfı İbrahim Paşa'dan silahların toplanması, vergilerin tahsili ve nüfus sayımının yapılmasını istemişti. Ancak çocuklarını askere göndermek istemeyen Arnavutlar, 1884 tarihinde isyan ederek büyük bir yangın çıkarmışlardı. Bunu 1885'te halkın elindeki silahların toplanmasına karşı çıkartılan bir diğer isyan izlemişti. İsyân kısa sürede etrafa yayılınca Osmanlı hükümeti Veysel Paşa'ya Kosova'ya gönderip isyanı bastırmıştı. (Yiğit, agm, s. 2478)

¹³ BOA, A.MKT.MHM, 486/60-79; Yiğit, agm, s. 2476. Elbasan'da yakalanan Abdül Fraşeri, Prizren'de yargılanarak idama mahkûm edilmiş, ancak siyasetle uğraşmamak şartıyla cezası müebbet hapse çevrilip, önce Balıkesir'e sonra İstanbul'a gönderilmişti. (Yiğit, agm)

olmuştu. Başlangıçta Berlin Antlaşmasıyla Arnavutluk bölgesine ait bir kısım toprakların diğer Balkan devletlerine bırakılması karşısında Arnavutlar arasında beliren tepkiye Sultan II. Abdülhamid de destek vermişti. Aslında Prizren Birliği'nin ulusçu çalışmalarından rahatsız olan Sultan II. Abdülhamid, bu harekete muhafazakâr Arnavutlar aracılığıyla dini bir görünüm vermek, böylece hareketin ulusçu içeriğini zayıflatarak bölgedeki yabancı işgallerine karşı bir direniş unsuru olarak kullanmak niyetindeydi. Ancak oluşan Prizren Birliği hareketinin Arnavut aydınları tarafından "Arnavutluk'un özerkliğini elde etme hareketine" dönüştürülmesi Sultan II. Abdülhamid'i rahatsız edince bu hareketi bastırmaya yönlendirmişti.¹⁴ Ancak yine de Sultan, Prizren Birliği'nin bastırılmasında acele etmemişti. Sultan'ı harekete geçiren saik, 25 Mart 1881'de Yunanistan ile olan sınır anlaşmazlığının çözülmesi olmuştu. Sultan, bu birliği bölgedeki Slav yayılmacılığına karşı da bir supap olarak düşünmüş, istediği hedefin gerçekleşmesi durumunda da ortadan kaldırılması gerektiğine karar vermişti.¹⁵

Prizren Birliği'nin dağılmasından sonra yeraltına çekilen Arnavutluk'un özerkliği meselesi, 1893 yılında baş gösteren Makedonya sorunuyla¹⁶ birlikte tekrar gün yüzüne çıkmıştı. Bu sırada Bulgar komitacılarının Makedonya'ya saldırımları ve bölgenin Bulgaristan'a ilhak edilmesi tehlikesine karşı Berlin Antlaşmasında önerilen reformları gündeme getirmişti. Arnavutlar, Makedonya'da reform yapılması durumunda Slav tehlikesinin artacağı ve Arnavut topraklarının parçalanacağı endişesine kapılmışlar, pek çok toplantı yaparak buralarda aldıkları Arnavutların tek bir vilayet içinde birleştirilmesi, kendi dillerinde eğitim yapma hakkına sahip olmaları ve Makedonya sınırları içinde Arnavutların yaşadıkları toprakların reformlardan muaf tutulması gibi kararları Sultan II. Abdülhamid'e bildirmişlerdi.¹⁷

¹⁴ Bozbora, *age*, s. 188 ve 197.

¹⁵ *Age*, s. 204–205.

¹⁶ 1893'te Bulgar komitacılarının faaliyete geçmesiyle başlayan Makedonya sorunu bölgeye özerklik verilmesi noktasına gelmişti. Arnavutlar reformların yalnızca bölgedeki Hristiyan nüfusun koşullarının iyileştirilmesiyle sınırlı olmasından ve bölgeye Hristiyan jandarmaların gönderilmesinden rahatsız olmuşlardı. O kadar ki bu reformlardan tatmin olmayan Hristiyan unsurların bir de milliyetçi eylemlere girişmeleri Arnavutların geleceği açısından oldukça tehlikeli görülmüştü. (Bozbora, *agm*, s. 580) Ayrıca Makedonya'da yapılmak istenen reformların Arnavutları rahatsız eden diğer boyutları için bkz. Hale Şıvgın, "Osmanlı Arşiv Belgeleriyle 1902–1908 Yıllarında Makedonya (Rumeli Vilayeti) Sorunu", *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.XII, S. 1–2, Ankara, 1996, s. 248–253.

¹⁷ Bozbora, *age*, s. 209–210. 1896'da Dritta Cemiyeti, Arnavutluk'ta yapılacak ıslahatın, çoğunluğu Arnavut olan Kosova, Manastır, Yanya ve İşkodra vilayetlerinin bir eyalet haline getirilip Arnavut vali idaresine verilmesi, Arnavutçanın resmi dil olması, Arnavutların ayinlerini istedikleri dilde yapabilmeleri gibi esaslara dayandırılmasını istemişti. (İrtem, *age*, s. 123)

Bu taleplere karşı Osmanlı hükümetinin sessiz kalması üzerine ise 1896'da İpek'te,¹⁸ 1897 ve 1899 yıllarında Peja'da 500 Arnavut delegenin katıldığı toplantılar yapılmışsa da aralarındaki görüş ayrılıkları nedeniyle Arnavutların ortak bir karar almaları mümkün olmamıştı. Prizren Birliğini yeniden canlandırma girişimi olan bu toplantıların başarısız olması, Sultan II. Abdülhamid yanlısı Arnavut bey ve paşaların hâlâ etkin bir konumda olmalarından kaynaklanmıştı. Neticede Peja Birliği, kan davasına son verilmesi dışında kesin bir karar alamamış, siyasi bir proje üretememişti.¹⁹

Peja Birliği girişiminin dışında Arnavutluk'ta 1902'ye kadar bağımsızlık açısından kayda değer bir gelişme olmamıştı. Bu dönemde daha çok Arnavut dil ve kültürünün gelişimi faaliyetleri hızlandırılmış, yerel sorunlar ile ulusal eğitim ve alfabe meseleleri tartışılmıştır.²⁰ Bununla birlikte 1902'de başlayan Makedonya'daki anarşik olaylar²¹ Arnavutları tekrar hareketlendirmiş, Makedonya'da yapılmak istenen reformlar onları karşıt eylemlere yönlendirmişti. Bütün bu gelişmeler Arnavut bağımsızlık düşüncesinin adım adım gelişmesine ve güçlenmesine zemin hazırlamıştır. Nitekim 1905 yılında Manastır'da bir grup genç entelektüel, "Arnavutluk'un Özgürlüğü İçin Komite" kurup, çete grupları oluşturmaya başlamışlardı. Bu arada ilk Arnavut çete örgütü Manastır'da Lise Müdürü Baja Topulli tarafından teşkil edilmişti. Bunlar 1906 yılı Ocak ayından itibaren dağa çıkarak güneyde Türk jandarmalarına ve aynı zamanda Yunanlılara karşı mücadeleye başlamışlardı. Bu ilk çeteyi bir süre sonra diğerleri izlemişti.²² Arnavut çete hareketleri Bektaşiler tarafından da desteklenmiş, Bajo Tapulli'nin çetesi Melsan tekkesinde kurulup tekke şeyhi Hüseyin Baba tarafından himaye edilmişti. Arnavutluk'taki diğer Bektaşi tekkelerinin de Arnavut çetelerine ve bağımsızlık hareketine katkıları olmuştu.²³ Böylece

¹⁸ Hacı Zekâ liderliğinde İpek'te Hamam Cami'nde yapılan bu toplantının esin kaynağı Prizren Birliği'ydi. Ancak bu yeni oluşuma bölgede "İpek Birliği" adı verilmişti. (Yiğit, agm, s. 2477)

¹⁹ Bozboru, agm, s. 577-578.

²⁰ Bozboru, *age*, s. 212-225. Bu dönemde İtalya'da çalışmalarda bulunan Arnavut Ulusçu Derneği, 1 Ocak 1898'de Sultan II. Abdülhamid'den Arnavut vilayetlerinde Arnavutçanın ulusal bir dil olarak kullanımını talep etmiş, 1899 tarihinde ise İşkodra, Kosova, Manastır, Selanik ve Yanya vilayetlerinin Sultan'ın otoritesi altında bölgesel bir komiserlik olarak bir araya getirilmesini istemişti. Yine Napoli'de kurulan Arnavut Siyasi Komitesi, 1897'de Arnavutluk'un özerkliği için İtalya'ya başvurmuştu. Kısacası Prizren Birliği sonrası gerek yurt dışında gerekse Arnavutların meskün oldukları bölgelerde yaşayan Arnavutlar, liderleri arasındaki görüş farklılarına rağmen Arnavut bağımsızlık hareketini savunmak ve meseleyi uluslararası alana taşımak için yoğun bir çaba içerisinde olmuşlardı. (*Age*, s. 261-264)

²¹ Makedonya'da yaşanan hadiseler için bkz: Şıvgın, "Makedonya (Rumeli Vilayeti) Sorunu", s. 241-269.

²² Şıvgın, "Arnavutlarda Millî Bilincin...", s. 151; Bozboru, agm, s. 580.

²³ Nathalie Clayer, "Bektaşilik ve Arnavut Ulusçuluğu", çev. O. Koloğlu, *Toplumsal Tarih*, S. 2, Şubat 1994, s. 58-61. Bektaşilerin Arnavut bağımsızlık sürecine verdikleri destek daha geniş bir şekilde

1902 yılından itibaren Arnavutlar arasında yeniden canlanan ulusçu faaliyetler hızla gelişmiş, 1907 ortalarında kuzeydeki ve güneydeki Arnavutlar arasında meydana gelen ortak hareket çabaları yabancı devletlerin dahi dikkatini çekmişti. Bu durum Osmanlı yönetimini çok sayıda Arnavut'u tutuklamaya ve pek çoğunu sürgüne göndermeye itmişti. Ancak Osmanlı idaresinin meseleyi yönetim açısından çözme çalışmaları artık Arnavutları memnun etmekten oldukça uzaklaşmıştı. 1907 yılında İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Makedonya bölgesine ulaşması Arnavut bağımsızlık hareketi için yeni bir dönüm noktası olmuştu.²⁴

Haziran 1908'de Firzovik'te binlerce Arnavut'un katıldığı ayaklanma, Sultan II. Abdülhamid rejimine karşı faaliyet içinde olan İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne II. Meşrutiyet'in ilanı konusunda önemli bir destek sağlamıştı. Arnavut milliyetçileri Sultan II. Abdülhamid'den elde edemedikleri özerkliği yeni kurulacak olan Meşrutiyet rejiminden bekliyorlardı. Bu sebeple Arnavutların önemli bir kısmı –ki Faik Konitza gibi bazı ulusçu Arnavut aydınları Sultan II. Abdülhamid yanlısı bir politika izlemişlerdi- Jön Türk hareketine destek vermişlerdi.²⁵ Zira Arnavutları, Prizren Birliği'nin dağıtılmasından çok Makedonya reformları rahatsız etmişti. İttihat ve Terakki Cemiyeti, Sultan II. Abdülhamid'i devirmek adına Arnavutların desteğine ihtiyaç duymuş, bu arada Arnavutların özerklik beklentilerine yeşil ışık yakmıştı. Neticede II. Meşrutiyet'in ilanı hiç de küçümsenmeyecek derecede Arnavutların desteğiyle mümkün olabilmişti.²⁶

2. II. Meşrutiyet'in İlk Yılları: Arnavut Bağımsızlık Sürecinin Hızlanması

Arnavutlar, II. Meşrutiyet'in ilanını coşkuyla karşılamışlar, yeni yönetim şeklini Arnavutluk'un özerkliğinin tanınmasıyla sonuçlanacak reformların başlangıcı olarak düşünmüşlerdi. Ancak bu umutları kısa sürede sönmüş ve Arnavutlar hayal kırıklığına uğramışlardı. Gerçi II. Meşrutiyet'in ilk yıllarında Arnavutluk'ta yeniden Arnavut okulları ve Başkim kulüpleri kurulmuş, Arnavutça yayınlar başlamıştı. Hatta 1908 yılında "Başkim Kulübü" Kuzey ve Güney Arnavutluk'ta "Prizren Arnavut İttihadı Kongresi"

araştırılmayı beklemektedir. Zira bugün Arnavutluk'ta pek çok Bektaşî dervişinin mezar taşında Arnavutluk'un bağımsızlığı için savaşırken hayatını kaybettiği yazılıdır.

²⁴ Bozboru, *age*, s. 253–254.

²⁵ Bozboru, *age*, s. 264–270.

²⁶ Gazmend Shpuza, "Arnavutlar ve Jön Türk Devrimi", *Osmanlı*, C. II, Ankara, 1999, s. 465; Falma Fshazi, "2. Meşrutiyet ve Arnavutluk'taki Osmanlı Algısı: Arnavutlarla Osmanlı'nın Düşman Olduğu 'O An'", *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, S. 38, Mart 2008, s. 169.

kararlarını canlandırmak amacıyla bir beyanname yayınlamıştı. Bu beyanname Arnavut politikacıları için, adeta bir anayasa ilanı demektir.²⁷ Bu arada Arnavutlar arasında fikir ayrılıkları da devam ediyor, Ortodoks ve Müslüman muhafazakar Arnavutlar arasındaki görüş farklılığı ortak kararlar alınmasını zorlaştırıyordu. Kasım 1908’de Manastır’da toplanan kongrede tek bir alfabe konusunda fikir birliği sağlanamamışsa da Arnavutça eğitim meselesinde anlaşmaya varılmıştı.²⁸ Ancak bir süre sonra İttihat ve Terakki Partisi bu kulüp ve okulları kapatıp Arnavutça yayınları yasakladı.²⁹ İttihatçılar Arnavutları milliyetçi hareketleri dolayısıyla “hain” olarak görmeye, Sultan II. Abdülhamid’in işbirlikçisi ve taraftarı olarak algılamaya başladılar.³⁰ İttihatçıların Meşrutiyet zemininden kaymakta olduklarını düşünen Arnavutlar ise bağımsızlık düşüncelerine bir adım daha ivme kazandırmışlar, hatta tekrar isyan hareketlerine başladılar.

2.1. 1909 Arnavut İsyanı

Meşrutiyet’in ilanı sonrasında zorunlu askerlik hizmetinin sıkı bir şekilde uygulanacağını anlaşılmaması Arnavutları rahatsız etmişti. Üstelik İttihatçıların, Arnavut okullarında Türkçeyi zorunlu ders olarak Arap harfleri ile okutmak konusunda ısrarlı davranmaları ve Arnavutların silahsızlandırılması düşüncesinin ortaya çıkması mecliste İttihatçılarla Arnavut mebusları karşı karşıya getirmişti.³¹ Böylece Meşrutiyetten beklentilerinin tam tersi uygulamalarla karşılaşan Arnavutluk’ta, ayrıca Avusturya ve İtalya başta olmak üzere yabancı tahrik ve teşvikleriyle 1909 yılının bahar aylarında kıpırdanmalar başlamıştı. Nihayet 31 Mart olayları sonrasında daha Meşrutiyetin birinci yılı dolmadan, İpek’te Arnavut isyanı meydana geldi. İsyanı bastırmak için görevlendirilen Cavit Paşa, sert tutumu ile başlangıçta isyanı kontrol altına almış, fakat daha sonra bu sert tutum Arnavutların tepkisini çekerek isyan daha geniş alana yayılmıştı. Arnavut isyancılar, İsa Bolatin’in teşvikiyle Firzovik’te toplanmışlar, şeriatın emrettiği vergiler dışında herhangi bir vergi vermeyeceklerini ilan etmişlerdi.³²

²⁷ Celal Bayar, *Ben de Yazdım - Milli Mücadele’ye Gidiş*, C. II, Sabah Kitapları, İstanbul, 1966, s. 506.

²⁸ Bozboru, agm, s. 582.

²⁹ “Arnavutluk”, *Türk Ansiklopedisi*, C. III, İstanbul, 1971, s. 378.

³⁰ Fshazi, agm, s. 174.

³¹ Bilgin Çelik, *İttihatçılar ve Arnavutlar II. Meşrutiyet Dönemi Arnavut Ulusçuluğu ve Arnavutluk Sorunu*, Bülke Yayınları, İstanbul, 2004, s. 352–353.

³² Çelik, *age*, s. 356–357.

Bu isyan ve Cavit Paşa'nın icraatları meclisteki Arnavut mebusları tarafından da tepkiyle karşılanmıştı. O kadar ki, beş Arnavut mebus Cavid Paşa aleyhine Dâhiliye Nazırı Ferit Paşa'nın yanıtlamasını istedikleri bir takrir vermişler, Cavid Paşa'dan İpek'te neden evlere toparlarla saldırı düzenlediğini açıklanmasını istemişlerdi.³³ Sonuçta isyan şiddetle bastırılmış, ancak isyanın bu bastırılış şekli Arnavutların bağımsızlık süreçlerini yavaşlatmaya ve ortadan kaldırmaya yetmemişti.

2.2. 1910 Arnavut İsyanı

Meşrutiyet döneminde Arnavutluk'ta çıkan bir başka ayaklanma, 18 Mart 1910 tarihinde duhuliye (oktruva) vergisinin³⁴ kaldırılmasını isteyen bini aşkın Arnavut'un Priştine'de bazı caddeleri işgal etmesi ile başlamıştı. Bunlara nasihat heyeti gönderildiğinde isyancılar dört kalem verginin dışında vergi vermeyeceklerini, özgürlük, adalet, eşitlik, okul, jandarma ve karakol istediklerini bildirmişlerdi. Ayaklanmanın en önemli nedenleri arasında Kosova'da uygulamaya konan duhuliye vergisine halkın tepki göstermesi, yumurta ve sakal vergisi alınacağına dair söylentilerin yayılması ve harf sorunu bulunuyordu. İsyanın lideri İsa Bolatin, Kosova Valisinin duhuliye vergisini Üsküp'te uygulamaya koymasını fırsat bilerek, önceden hazırlanan ihtilal programını hayata geçirmişti. İsyancılar yeni konulmuş vergilerin kaldırılmasını, mecburi askerlik kanununun değiştirilmesini, halkın elindeki silahların toplanması hakkındaki hükümet kararının geri alınmasını istemişlerdi. Meclise de Arnavutluk'ta asker toplanması sırasında yolsuzluk yapıldığını ve hükümet memurlarının Meşrutiyete aykırı davranışlar sergilediklerini ileri süren 24 imzalı bir telgraf gönderilmişti.

1910 Arnavut isyanının bastırılması görevine yine Cavit Paşa atanmıştı. Ancak daha sonra hükümet bunun yaratabileceği sıkıntıları göz önüne alarak bu göreve Şevket Turgut Paşa'yı getirmişti. Bölgede öncelikle örfi idare ilan olunmuş, ardından 15 gün içerisinde ahalinin ellerindeki silahları yetkililere teslim etmeleri, teslim etmemeleri halinde elinde silah bulunanların şiddetle cezalandırılacakları bildirilmişti. Sonrasında ise Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa bizzat kendisi ayaklanma bölgesine giderek sert tedbirler almak suretiyle bu isyanı bastırmıştı.³⁵ Osmanlı kuvvetlerine

³³ *Age*, s. 369.

³⁴ Giriş vergisi anlamına gelen duhuliye, şehir ve kasabalara ticaret maksadıyla getirilen eşyadan alınan vergi olup Fransızcası 'octroi' idi. Bu vergiyle elde edilen gelirler belediye ihtiyaçları için sarf edilirdi. (Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. I, MEB, İstanbul, 2004, s. 480)

³⁵ Çelik, *age*, s. 371–378.

mağlup olan İsa Bolatini ve arkadaşları Karadağ'a sığınmak zorunda kalmışlar, böylece tüm Kosova'ya yaymaya çalışılan bir Arnavut isyanı daha başarısızlıkla sonuçlanmıştı.³⁶

2.3. 1911 Arnavut İsyanı ve Sultan Reşad'ın Arnavutluk Seyahati

1911 yılı başlarında Kuzey Arnavutluk'ta Malisörlerin yaşadıkları bölgede yeni bir isyan hareketi daha başladı. Özellikle Karadağ'a sığınan Katolik Arnavutlar, Karadağ'ın da teşviki ile Osmanlı karakollarına saldırıya geçmiş ve isyan kısa sürede yayıldı. Bu gelişmeler üzerine daha önce olduğu gibi konu yine Arnavut mebuslar tarafından mecliste gündeme getirildi. Mayıs 1911 tarihinde Avlonya'da (Vlore) toplanan bir Arnavut komitesi İşkodra, Yanya, Kosova ve Manastır vilayetlerinin Osmanlı devleti içerisinde özerk bir Arnavutluk teşkil edecek şekilde birleştirilmesini istedi. Nisan ayı başında ise Malisör liderleri büyük devletlere sundukları muhturada Arnavutluk'un "tamamiyet-i mülkiyesi", Arnavutçanın lisanı resmi olarak kabulü ve bölgeye bir Arnavut vali tayini gibi taleplerde bulundular. Oysa Osmanlı hükümeti Malisörlere verdiği cevapta asilerin üç gün içinde ülkelerine geri dönerek silahlarını teslim etmemeleri halinde kanuni işlemlere başlayacağı uyarısını yapmıştı.³⁷ Bu sırada bir yıl önce kendisine Karadağ Kralı unvanını veren Nikola, silah dağıtarak ve sığınma hakkı vererek isyancıları Osmanlı'ya karşı desteklemişti.³⁸

1911'de Kosova-Üsküp vilayetinde başlayıp, İşkodra vilayetine taşan isyan, Meclisteki Arnavut milletvekillerinin yumuşak bir siyasetle meselelerin kapanacağını söylemelerine rağmen hükümet tarafından sert önlemlerle bastırılma yoluna gidilmişti. Mahmut Şevket Paşa, 82 piyade taburu gibi çok büyük bir kuvvetle Arnavutluk'un adeta altını üstüne getirdi. Mağrur insanlar olan Arnavut erkekleri kadınları önünde falakaya yatırılmış, sonuçta dağlık arazide çete savaşlarına girişmelerine rağmen Arnavutlar ezilerek isyanlarına son verilmişti. Ancak isyan sırasında Arnavutların çoğunluk teşkil ettikleri üç vilayette (Kosova, İşkodra ve Yanya) büyük huzursuzluk yaşanmıştı. Bu huzursuzluğun yaralarını sarmak için isyan sonrası Arnavutlara yönelik genel af ilan edilip, silah taşımalarına, okullarında ve idari işlemlerinde Latin harflerini kullanmalarına da izin verildi. Bu arada vergiler de hafifletilerek idari görevlere Arnavutların atanması

³⁶ BOA, HR. SYS, 134/3-34; BOA, HR. SYS, 150/16; BOA, HR. SYS, 151/52-82.

³⁷ Çelik, *age*, s. 405, 435.

³⁸ Richard C. Hall, *Balkan Savaşları 1912-1913 I. Dünya Savaşı'nın Provası*, çev. M. Tanju Akad, Homer Yayınları, İstanbul, 2003, s. 12.

yoluna gidildi.³⁹ On bir maddeye çıkan bu ayrıcalıklarla isyancılar taleplerinden hemen hemen hepsini elde etmiş bulunuyorlardı. Ancak Osmanlı hükümetinin kabul ettiği bu ayrıcalıklar sadece İşkodra bölgesi Arnavutları için geçerli olmuş, bütün Arnavutları ve Arnavutluk’u kapsamamıştı.⁴⁰ Bu durum diğer bölgelerde yaşayan Arnavutların tepkilerine yol açmış ve ilerideki isyan hareketlerine bir bahane teşkil etmişti.

Öte yandan 1911 yılının Mart ayının sonlarına doğru Arnavut asıllı bir İtalyan avukat olan Terenc Toçi Karadağ topraklarına girmişti. Görevi Arnavut isyancı Malisörleri hakkında İtalyan gazetelerine bilgi sağlamak olan Terenc Toçi daha sonra Mirdita’ya geçerek papaz Preng Doçi ile beraber 25 Nisan 1911 tarihinde Fan Kilisesi’nde bir toplantı düzenlemişler ve 27 Nisan 1911 tarihinde Arnavutluk’un bağımsızlığını ilan ederek Terenc Toçi başkanlığında bir hükümet kurulmasını kararlaştırmışlardı. Ancak Terenc Toçi’nin manevrası, Malisörler üzerinde büyük bir etkisi olmadığı gibi Osmanlı hükümeti tarafından da ciddiye alınmamıştı.⁴¹ Zira Arnavutların gönlünü kazanmak için Sultan Reşad, Haziran 1911’de bölgeye seyahate çıkmıştı. Kanuni Sultan Süleyman’dan beri hiçbir padişah Arnavutların yaşadıkları bölgelere ayak basmamıştı. 16 Haziran 1911’de Kosova sahrasına inen Sultan Reşad, yaklaşık yüz bin Arnavutla cuma namazı kılmış, Mahmud Şevket Paşa’nın 82 taburla getiremediği barışı böylece temin etmişti.⁴²

3. 1912 Arnavut İsyanı

3.1. İsyanın Sebepleri

1912 yılının ilk aylarında yapılan ve “Sopalı Seçim” ismiyle tarihe geçen seçimlerde, İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin zorla meclis çoğunluğunu elde etmesi ve neticede yüz mebusun meclis dışında kalması görünürdeki isyan sebeplerinden biriydi.⁴³ Zira seçilmekten mahrum kalan mebuslar

³⁹ Aram Andonyan, *Balkan Savaşı*, çev. Zaven Biberyan, Aras Yayıncılık, İstanbul, 2002, s. 174.

⁴⁰ Çelik, *age*, s. 426–427.

⁴¹ BOA, HR. SYS, 145/27; 1911 Arnavut isyanı hakkında detaylı bilgiler için bkz. Hasan Bello, *Osmanlı ve Arnavut Kaynaklarına Göre Arnavutluk’ta 1911 Malisörler İsyanı*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2009, s. 27–56.

⁴² BOA, HR. SYS, 145/57; Yılmaz Öztuna, *Türkiye Tarihi*, C. XII, Hayat Kitapları, İstanbul, 1967, s. 213–214; İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C. IV, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1947, s. 383. Dönemin gazetelerine göre Sultan’ı karşılamak için yaklaşık üç yüz bin Arnavut toplanmıştı. “Padişahım çok yaşa” çığlıklarıyla halkın büyük bir tezahüratta bulunduğu görülmüştü. (*Sabah*, 17 Haziran 1911, s. 1–2; *İttihad*, 18 Haziran 1911, s. 2)

⁴³ Ahmet Turan Alkan, *İkinci Meşrutiyet Devrinde Ordu ve Siyaset*, Cedit Yayınları, Ankara, 1993, s. 123.

kendi milletlerini kıskırtmaktan geri durmamışlardı.⁴⁴ Muhalefet sözcülerinden Lütü Fikri Bey, seçim yolsuzluklarıyla bu dönemde ortaya çıkan Arnavut isyanı arasında zaruri bir alaka olduğu görüşündeydi. Ancak Ahmet Hilmi Bey'e göre ise Arnavutlar seçimi bir vesile yapmışlardı.⁴⁵ Dolayısıyla 1912 seçimi isyanın tek sebebi değildi. Buna göre 1912 isyanının sebebi bir taraftan hükümetin yanlış nazariyeleri, diğer taraftan Arnavut reislerinin ihtiras ve menfaatperestliğiydi.⁴⁶

Arnavutların isyan etmesinde, İttihat ve Terakki hükümetlerinin, onlardan şüphe etmeleri ile daima onları tazyik etmeleri de önemli rol oynamıştı. Özellikle Katolik Arnavutlara silah dağıtılırken, Müslüman Arnavutların silahlarını toplamak için şiddet kullanılması onları gücendirmişti.⁴⁷ Arnavutluk'ta silah toplamaya gönderilen askeri kuvvetlerin yaptıkları kötü muameleyle rağmen hükümetin bu fenalıkları yapan kişiler hakkında cezalandırma yoluna gitmemesi anlaşılmasız bir durum olarak değerlendirilmişti.⁴⁸

Arnavut isyanın şiddetlendiği dönemde hükümet kuran Gazi Ahmet Muhtar Paşa, olayın sebeplerini şöyle açıklamaktaydı: “Birincisi eski isyanın sonundan beri yer yer içlerinde bulunan zabitlerin ekserisi tarafından kendilerine kötü muamele yapılması, selam bile verilmemesi, aksine birçok tahkir ve hakaretler edilmesi idi. İkincisi Hıristiyan Malisörlerin isyanda yabancı devletlerin de katkılarıyla silahlanmaları, üçüncüsü ise mebusan seçiminde istedikleri kişileri serbestçe mebus seçmeye başladıklarında, iktidarda olan İttihat ve Terakki Fırkası'nın muhalefeti ile karşılaşmaları, Fırka'nın istediği kişileri de kendileri istemediklerinden, isyan ancak hürriyet hareketlerini müdafaa uğrunda baş göstermişti.” Ayrıca Gazi Paşa'ya göre de, isyan denilen bu kıyam devlet aleyhinde bir hareket değil, İttihat ve Terakki'nin Arnavutların hürriyetlerine taarruz etmesine karşı bir tepkiydi.⁴⁹

İsyanda, aslı olmamakla beraber, o günlerde Arnavutluk'ta hayli yankı bulan “devletin namaz, oruç ve sakal gibi mukaddesattan vergi alacağı”

⁴⁴ Şeyhülislam Cemaleddin Efendi, *Siyasi Hatıralarım*, Tercüman 1001 Temel Eser, s. 76.

⁴⁵ Alkan, *age*, s. 123.

⁴⁶ Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi, *Muhalefetin İflası*, Konstantiniyye 1331, s. 32.

⁴⁷ Ahmet Bedevi Kuran, *İnkılâp Tarihimiz ve İttihad ve Terakki*, Tan Matbaası, İstanbul, 1948, s. 271–272; Rıfat Uçarol, *Gazi Ahmet Muhtar Paşa Bir Osmanlı Paşası ve Dönemi*, Milliyet Yayınları Tarih Dizisi, İstanbul, 1976, s. 376.

⁴⁸ Çelik, *age*, s. 448.

⁴⁹ Uçarol, *age*, s. 377–378.

söylentileri de etkili olmuştu. Dönemin muhalif siyasilerinin Arnavutları desteklemesi onları isyan hareketlerinde hem tetiklemiş hem de ateşlemişti. Seçimlerde, neredeyse tamamen meclis dışında kalan muhalefet için, İttihat ve Terakki Cemiyeti ile mücadele edecek meşru zemin de daralmıştı. O günlerde belli başlı bütün muhalefet mihraklarının toplandığı bir odak durumunda olan Hürriyet ve İtilaf Fırkası, resmi karar ve idare kurulları itibarıyla olmasa da Rıza Nur gibi tanınmış bir üyesi vasıtasıyla Arnavut isyanına sıcak bakmıştı. Celal Bayar'a göre Arnavut ihtilalcileri temsilci göndererek Hürriyet ve İtilaf Fırkası ile irtibat kurmak istemişlerse de, fırka ileri gelenleri buna razı olmamışlardı.⁵⁰ Süleyman Nazif ise muhalefetin daha geniş çapta isyanı desteklediğini ileri sürmekteydi. Nazif, Müslüman olan Arnavutlarla, Arnavut olmayan Hürriyet ve İtilafçıların birleştiğini, İtilafçıların ne pahasına olursa olsun hükümeti elde etme hırsı içerisinde olduklarını aktarmaktaydı.⁵¹ Rıza Nur ise Arnavut isyanının muhtelif reisleri ile muhabere ettiğini, böylece Arnavutları isyana teşvik ettiğini, bunun zulme karşı hak ve kahramanlık olduğunu, Arnavutların devleti İttihatçılardan kurtarmak için isyan ettiklerini ifade etmekteydi.⁵²

Ayrıca 1912 Arnavutluk isyanının 1910 yılında toplanan silahların tekrar iadesini temin etmek sebebiyle çıktığı ileri sürülmüştü. Ancak isyanın asıl çıkış sebebinin Arnavut reislerin kendilerine imtiyaz elde etmek için yaptıkları kışkırtmalar olduğu anlaşılmaktadır. Bunu isyan sırasındaki taleplerinden anlamak mümkündür. Bu durumda Arnavut reislerin isyana sebep olmaları ve meclisin feshini istemeleri yalnız kendi kindar hislerinden, mebus olamamaktan gelen şahsî intikam arzularından doğmuştu.⁵³

3.2. İsyanın Başlaması ve Gelişimi

1911 yılı sonlarında Babıâli'nin gerekli önlemleri almaması halinde yeni bir Arnavutluk ayaklanmasının kaçınılmaz olduğu hakkında Avrupa basınında yazılar çıkmaya başlamıştı. Meclis-i Mebusan'ın dağıtılması sonucunda eski Arnavut mebusların memleketlerine gittikleri, Arnavutluk'ta mevcut olan hoşnutsuzluğun, bu mebusların gidişiyle daha da artıp bir isyana yol açacağı ileri sürülmüştü.⁵⁴ Bu sırada yurtdışındaki Arnavutlar da,

⁵⁰ Celal Bayar, *age*, C. III, s. 785.

⁵¹ Alkan, *age*, s. 124–125.

⁵² Rıza Nur, *Hayat ve Hatıratım*, C. II, İstanbul 1992, s. 377–378.

⁵³ *Tercüman-ı Hakikat*, No: 11253, 1 Ağustos 1912, s. 1.

⁵⁴ *İfham* gazetesinde isyancı zabıtların istekleri şu şekilde sıralanmaktaydı: "...intihabat yolsuz ve nizamsız bir surette icra edilmiş olduğundan intihabat-ı mebusanın yeniden icrası ve kanunda mülhim tebeddül icra edilerek, Hacı Adil Bey'den maadasının kabineden ihracı, İttihat ve Terakki Cemiyet-i

Makedonya ve Arnavutluk'un bağımsızlığı için Bulgar-Makedon komitesi ile işbirliğine girmişlerdi.⁵⁵ Nitekim 1912 yılı Şubat ayının sonunda Simon Doda adlı biri, Arnavutluk'ta ihtilal yapmak için Ragoza'ya gelerek gönüllü kaydetmeye başlamış ve Rumeli ahalisini isyana teşvik etmişti. Nihayet isyan Malisörlerin yeniden harekete geçmeleri ile başlamış, 1912 yılının Mart ve Nisan aylarında başta Kosova olmak üzere Müslüman Arnavutlar da vergi bahanesiyle ayaklanmışlardı.

İsyan Manastır'da telgrafhanenin önünde toplanan binlerce Arnavut'un Saray'a önce şikâyetlerde sonra tehditlerde bulunmalarıyla başlamışlardı. Bunları harekete geçirenler ise, İttihatçılara düşman mebuslar ile isyan bayrağını açmış subayların arkadaşlarından meydana gelen bir rehber kadrosu idi. Arnavutlar, hayatlarını koruyabilmek için evvelce ellerinden alınmış olan silahların geri verilmesi, seçimin kanun dairesinde ve serbest olarak yeniden yapılması, sıkıyönetimin kaldırılması ve Meşrutiyet esaslarının tamamen uygulanması gibi istekleri doğrultusunda ayaklandıklarını söylüyorlardı. Halaskâran Cemiyeti üyeleri de Arnavutluk'ta dağa çıkmış, isyanı adeta tetiklemişlerdi. Diğer taraftan başta Karadağ olmak üzere bazı devletler de bu isyanı körüklemişlerdi.⁵⁶

Ayrıca 13 Mayıs 1912'de İsmail Kemal ve diğer reisler bir takım taleplerde bulunmuşlardı. Bu talepler Arnavutluğun sınırlarının çizilmesi, eski Arnavut ailelerinden birine mensup bir şahsın Arnavut genel valisi olması, başka milletlere mensup bütün memurların Arnavutluk'tan uzaklaştırılıp onların yerine Arnavutların getirilmesi, Latin harfleriyle yazılan Arnavut dilinin resmi dil olması gibi şartları içeriyordu. Bu talepler karşısında 17 Mayıs 1912'de Hacı Adil Bey Arnavutlara taviz verme niteliğinde tedbirler önermişti. Ancak aynı gün Arnavutluk'taki kolordunun komutanı İsmail Fazıl Paşa bir tebliğle Arnavutları ellerindeki silahları kırk sekiz saat içinde teslim etmeye çağırmış, Arnavutlar ertesi gün İpek üzerine genel bir saldırıya geçerek bu çağrıya cevap vermişlerdi.⁵⁷

Bunun üzerine işbaşında bulunan Said Paşa hükümeti ilk olarak Dâhiliye Nazırı Hacı Adil Bey başkanlığında bir Islah Heyetini Arnavutluk'a göndermiş, fakat Arnavut çeteleri bu heyete saldırı düzen-

muhteremesinin esas programının harfiyyen mevki-i tatbika ve'zı için cemiyet azalarının itimada layık zevattan teşkili ve cemiyetin bir fırka-i siyasiye olmak üzere alenen icra-yı hareket eylemesi..." (İfham, No:107, 1 Temmuz 1912; Alkan, *age*, s. 126.

⁵⁵ Çelik, *age*, s. 446.

⁵⁶ Uçarol, *age*, s. 376-377.

⁵⁷ Andonyan, *age*, s. 175.

lemekten geri durmamışlardı. Hatta Hacı Adil Bey Arnavutluk’u teftiş ederken İpek ile Yakova arasında bazı Arnavut liderleri tarafından pusuya düşürülmüş, bu pusudan güçlkle kurtulabilmişti.⁵⁸ Bu esnada Manastır’da Altıncı Kolordu Kumandanı olan Fethi Paşa, Arnavutluk üzerine girilen bu hareketin Rumeli’nin geleceği için tehlikeli olacağı uyarısında bulunmuştu Ancak onun bu uyarısı sonuçsuz kalmıştı. Keza Fethi Paşa yazdığı bir mektubunda da ayaklanan Arnavutlarla ilgili teftişte bulunan Hacı Adil Bey ve Mahmud Şevket Paşa’nın tavsiyelerini dikkate almamalarının kötü sonuçlar doğurduğunu belirtmekteydi.⁵⁹

Arnavut isyanı Yakova, İpek ve Priştine’de ciddi boyutlara ulaşmıştı. 20 Mayıs 1912’de Junik köyünde Bayram Curri, Rıza Bey ve İsa Bolatin liderliğinde binlerce Arnavut ile eski mebuslardan Hasan Priştine ve Necip Draga toplanıp yeminleşmişlerdi. Eski Arnavut mebusları siyasi yollarla deviremedikleri İttihat ve Terakki iktidarını, Sultan II. Abdülhamid gibi silah zoruyla devirmeyi amaçlıyorlardı. Adı geçen Arnavut liderleri toplantı sonunda hazırladıkları bir beyannameyi büyük devletlerin konsoloslarına iletmişler, ayaklanma gerekçelerini açıklamışlardı. Bu beynamede Arnavut liderler iş başındaki hükümetin Kanun-u Esasiye aykırı hareket ettiğini, seçimlere müdahale ettiğini, bu seçimlerde akla hayale gelmedik birçok aykırılıklar yapıldığını, bu politikaların memleketi çöküşe doğru sürükleyeceğini düşündükleri için gerçek meşrutiyetin kurulmasını sağlamak amacı ile ayaklandıklarını belirtmişlerdi. Buna karşılık Osmanlı hükümeti askeri hareketin yanı sıra isyancı liderlerin eşlerini tutuklayarak Arnavutları çok daha fazla kışkırtacak bir tutum içerisine girmişti. Nitekim bu tutum isyanın daha da genişlemesine sebep olmuş, Kuzey Arnavutluk’ta isyancıların sayısı 15-20 bin kişiye ulaşmıştı.⁶⁰

Öte yandan Arnavut isyanı, devamlı olarak Osmanlı Meclis-i Mebusan’ında bir siyasi malzeme olarak kullanılıyordu. İsyancılar devlet merkezinde kendilerini savunacak kişi ve guruplardan mahrum kalmıyorlardı. Meclisteki Arnavut mebusları, Arnavut ayaklanmasını “zulme karşı ayaklanma” olarak vasıflandırmışlardı. 31 Mart vakasında da isyancı askerleri himaye etmekle suçlanan Berat Mebusu İsmail Kemal Bey, Arnavutluk’a asker sevkini şiddetle eleştirmekte, Arnavutluk’un bir düşman memleketi olmadığını, vaktiyle Meşrutiyet’e önyak olan Arnavut-

⁵⁸ Çelik, *age*, s. 447.

⁵⁹ Şeyhülislam Cemaleddin Efendi, *age*, s. 77-78.

⁶⁰ Çelik, *age*, s. 449-451.

ların şimdi tedip edilmeğe kalkışılmasının garipliğini dile getiriyordu.⁶¹ İsyancıların geniş kapsamlı olmasa da bir aydın gurubunun desteğini aldıkları görülmekteydi. Eski mebuslardan Priştineli Hasan ve Necip Draga, Sinop sürgününden kaçan Yakovalı Rıza, İsa Bolatin ve Sinop mebusu Rıza Nur -Arnavut olmamasına rağmen- isyanı teşvik edip yönlendirenler arasındaydı. Yine Prens Sabahattin siyasi çıkarları için isyana destek veriyordu.⁶²

1912 yılının bahar aylarında iyice yayılan Arnavut isyanı, İttihat ve Terakki Hükümetinin sert askeri tedbirlerine rağmen devam etmiş, 21/22 Haziran 1912 gecesi Manastır dışındaki ordugâhtan bir kısım subayların kaçarak-evvelce Enver, Niyazi ve Eyüp Sabri Beylerin yapmış oldukları gibi- dağa çıktıkları haberi gelmişti. En kıdemlisi yüzbaşı rütbesinde olan bu zabitlerin isimleri birkaç ihtilafle tespit edilebilmişti. Bunlar Yüzbaşı Tayyar, Teğmen Tahsin, Yüzbaşı Muhtar, Üsteğmen İbrahim, Teğmen Celal, Kasım ve Melek Fraşeri idi. Sayıları yetmişi bile bulmayan bir gurup zabitin isyan fikrini, bir yıl kadar önce Kristohor Manastırı'nda verilen bir ziyafette ortaya attıkları da ileri sürülmüştü.⁶³ Bu zabitler yayınladıkları beyanname ile mevcut iktidarın dört yıldır vatandaş kanı dökmekten zevk alan, hırs, hıyanet ve intikam duyguları yüzünden vatani perişan eden, meşrutiyet rejimine düşman kimseler olduklarını; memleketi milli vicdana rağmen koyu bir istibdatla idare etmiş olan Yıldız hükümetinin uğradığı akıbeta layık bulduklarını ve pek yakında da uğrayacaklarını; Arnavutluk'ta yıllardır süren zulmün, memleketin her tarafında masum kanna susamışçasına işlenen faciaların hesabının sorulacağını, vatanın iki vilayetini düşmana adeta hediye eden menfaatperestlere milli vakarı vatansever bir azimle göstermek üzere ayaklanan Arnavut vatandaşlarına kattıklarını ilan etmişlerdi. İstekleri ise hükümetin derhal çekilmesi, meclisin feshi ile serbest seçimlerin yapılması, İbrahim Hakkı, Mahmut Şevket, Said ve Rıfat Paşalarla, Talat ve Cavid Beylerin derhal mahkeme edilmeleri idi. Bunlar yapılmadıkça silah bırakmayacaklarını da bildirmişlerdi.⁶⁴ Olayın ilginç yönü, bu zabitlerin Arnavutluk'un istiklali yolunda bir iddia taşımamaları ve isteklerinin tamamen iç politikaya ve kısmen mahalli problemlere dönük olmasıydı.⁶⁵

1912 yılı Haziran ayı sonuna doğru ayaklanma, Mirdita bölgesi, Tiran ve İşkodra'yı da içine alan Arnavutluk'un büyük kısmı ile Kosova'nın

⁶¹ Cemal Kutay, *Üç Paşalar Kavgası*, Tarih Yayınları, İstanbul, 1964, s. 29.

⁶² Alkan, *age*, s. 129.

⁶³ Bayar, *age*, C. II, s. 499.

⁶⁴ *Resimli-Haritalı Mufassal Osmanlı Tarihi*, (Heyet), C. VI, Güven Basımevi, İstanbul, 1972, s. 3481.

⁶⁵ Alkan, *age*, s. 126.

çoğu yerine yayılmıştı. Ayrıca ordudaki Arnavut subay ve erler de firar etmeye başlamıştı. 22-23 Haziran gecesi 30 subay ve 400 asker birliklerini terk etmişlerdi. Debre ilçesinden firar eden Arnavut subay ve erler, Siyah Cemiyet ve Merkez Komitesi gibi adlar altında faaliyete geçmişlerdi.⁶⁶

Trablusgarp meselesinin devam ettiği günlerde, Arnavutluk'ta isyan çıkması ve bir gurup zabitanın 1908'i hatırlatır tarzda dağa çıkarak bazı siyasi taleplerde bulunmaları, hükümet üzerinde hayli kötü tesirler uyanırmıştı. Hâlbuki Harbiye Nezareti tarafından neşredilen tebliğde hadise çok küçük gösterilmekte, bir takım subayların maiyetlerindeki Arnavutlarla bazı yersiz iddialar ileri sürerek dağa çıktığı, askerlik hayatı için bir leke teşkil eden bu durumun askerlerin politika ile uğraşmalarının kötü bir neticesi olduğu, bu hususu men için bir kanun hazırlanıp hükümete tevdi edildiği, kanun çıkıncaya kadar subayların her türlü siyasi faaliyetten ve fırka kulüplerine devamdan kaçınmaları gerektiği bildirilmişti.⁶⁷ Ancak hükümet Arnavutluk'a asker sevk etmekte güçlük çekmekte, bazı taburlar verilen emirlere itaat etmemekte, isyan II. Meşrutiyet'in ilan olan "Temmuz İnkılâbı"na benzetilmekteydi.

Bunlarla birlikte Arnavut isyanı esnasında Halaskaran Zabitan Gurubunun⁶⁸ ortaya çıkması ve Manastır'da bir kısım subayların kaçarak dağa çıktıkları haberinin gelmesi, askerinin siyasetle ilgisinin kesilmesi için Said Paşa hükümetini radikal önlemler almaya itmışti. Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa tarafından hazırlanarak meclise sevk edilen konu ile ilgili tasarı, 1 Temmuz 1912 tarihinde ordu mensuplarının siyasi partilere girmelerini, siyasi toplantı ve nümâyişlere katılmalarını, kısaca siyasetle uğraşmalarını yasaklayan bir kanun olarak mecliste kabul edilmişti.⁶⁹

⁶⁶ Çelik, *age*, s. 451.

⁶⁷ *Resimli-Haritalı Mufassal Osmanlı Tarihi*, s. 3482.

⁶⁸ Halâşkâr Zabitan Grubu, 1912 yılının Mayıs ve Haziran aylarında teşekkül etmeye başlamış ve faaliyetlerini Temmuz ayında su yüzüne çıkarmıştı. Erkân-ı Harp Binbaşısı Gelibolulu Kemal Bey, Erkân-ı Harp Kolağası Kastamonulu Hilmi Bey, Süvari Kaymakamı Recep Bey ve Yüzbaşı Kudret Bey'den oluşan gruba Rosinyol Hüsnü, Teğmen Hasan Ali ve Tefvik Bey de dâhil olmuşlardı. Ayrıca Rıza Nur, Mahir Said ve Kemal Mithat Beyler, Bahriye subaylarından İbrahim Aşkı Bey de bu harekete katılmışlardı. Bunların dışında birçok sivil ve asker kökenli şahısların da harekete iştirak ettikleri bilinmekteydi. Arnavutluk isyanı ile Halâşkâr Zabitan Hareketi'nin aynı döneme rastlaması ve her iki hareketin sonucunda meydana gelen olayların iç içe girmesi, bazı şahısların her iki olayda da dâhili bulunması, ayrıca maksatta birlikteliğin görülmesi dikkat çekiciydi. Celal Bayar, Halâşkâran hakkında «cuntacılar» tabirini kullanmaktaydı. (Bayar, *age*, C. II, s. 527, 529 ve 534) Üç devri görmüş ve birçok olaya şahit olmuş bir siyasetçinin kullandığı bu tabirin isabetli olduğu açıktır. Zira burada bir kısım subayların belli amaçlar doğrultusunda iktidarı değiştirmek üzere ordunun içinde meşru olmayan bir tarzda örgütlenmeleri söz konusudur.

⁶⁹ Türkiye siyaseti açısından önemli bir dönüşüm sağlayabilecek olan bu kanunun yürürlüğe girmesi bir hayli gecikmişti. Gazi Muhtar Paşa hükümeti Harbiye Nazırı Nazım Paşa, meclisin kabul ettiği bu kanunu Arnavut ve muhalif mebusların mühlet taleplerine uygun bir şekilde üç aydan fazla bir süre geciktirdikten sonra 8 Ekim 1912'de yürürlüğe koymuştu. (Bayar, *age*, C. II, s. 506 ve 516)

3 Temmuz 1912 itibarıyla Selanik'ten, Manastır vakasının artık eski tesirini kaybetmiş olduğu haberleri gelmekteydi. Diğer taraftan İttihad ve Terakki Partisi'nin Suriye Kongre Heyeti, İstanbul'a çektikleri telgrafta Arnavut kardeşlerimizin arasına fesat tohumları eken bazı menfaatperestlerin sebep olduğu bu elim hadise karşısında itidalle ve sebatla hareket eden meclis mensuplarını ve iş başında bulunan hükümeti takdir ederek bu tavrın devamını arzuladıklarını belirtiyordu.⁷⁰

8 Temmuz 1912'ye gelindiğinde, İşkodra'dan sevk olunan askeri kuvvet Akçahisar yakınlarında isyancılarla karşılaşmış ve onların perişan bir halde dağılmalarını sağlamıştı.⁷¹ Bu arada Arnavutluk'ta Manastır hadisesini tasvip etmeyen ve seçimlerde İttihat ve Terakki'nin takındığı tavrı yerinde bulan Görüce halkının bu tavrı dikkate değerdi. Görüce halkı bilhassa seçimlerde İttihat ve Terakki ruhuyla hareket etmişti. Bölgede isyan hareketlerinin ortaya çıkışı Görüce halkını da olayların içine çekmek isteyen propagandacı kişileri harekete geçirmiş, ancak bu kişiler hiç ummadıkları bir tepkiyle karşılaşmışlardı.⁷² Ancak bu propagandalara Görüce halkı ne kadar dayanabilecekti? Her yanı saran bu isyan ateşi elbette oraya da sıçrayacaktı. Nitekim Temmuz ayının ilerleyen günlerinde İstanbul'a gelen mektuplar Görüce eşrafından bir ikisin de isyana katılmak için firar ettiklerini haber vermekteydi.⁷³

İsyan hareketinin önderlerinden İsa Bolatin ahaliye silah dağıtarak, onları isyana teşvik etmiş, hatta bu konuda zorbalığa başvurmuştu. Zorla idaresine aldığı asilerle Mitrovice civarında sarp kayalıklar arasındaki kartal yuvasını andıran kalelere çıkararak mevzilendi. İsa Bolatin'in niyeti Üsküp'te Arnavutluk'un özerkliğini ilan etmektir.⁷⁴ İsmail Fazıl Paşa bölgeye yeteri miktarda asker sevk etmiş, 12 Temmuz 1912'de isyancılarla yaklaşık 15 saatlik bir savaş meydana gelmişti. Asilerle yapılan bu mücadele bölgede 23 Nisan'dan beri süren takibatın bir neticesiydi. Böylece isyancıların mevzilendikleri kaleler askeri birliklerin eline geçti.⁷⁵

Öte yandan Arnavut isyanı ve Manastır'da bir gurup zabitin dağılması, hükümetin siyasi ağırlığının sarsılması, ardından kabine içinde istifaların birbirini takip etmesi sonucunu doğurmuştu. Önce 9 Temmuz

⁷⁰ *Tercüman-ı Hakikat*, No: 11226, 4 Temmuz 1912, s. 2.

⁷¹ *Tercüman-ı Hakikat*, No: 11230, 8 Temmuz 1912, s. 2.

⁷² *Tercüman-ı Hakikat*, No: 11228, 6 Temmuz 1912, s. 2.

⁷³ *Tercüman-ı Hakikat*, No: 11231, 9 Temmuz 1912, s. 2.

⁷⁴ Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi (1774-1912)*, C. V, çev. Nilüfer Epçeli, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2005, s. 522.

⁷⁵ *Tercüman-ı Hakikat*, No: 11234, 12 Temmuz 1912, s. 2.

1912’de Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa istifa etmişti.⁷⁶ Kısa bir süre sonra ise Said Paşa mecliste itimat oyu aldıktan bir gün sonra 16 Temmuz 1912’de ani olarak istifa etmiş, bu suretle bir de hükümet buhranı başlamıştı. Bu olayın Arnavut asilerin hükümetin istifasını talep ettikleri bir durumda ortaya çıkması bunalımın büyümesine yol açmıştı. Bu buhran Arnavut isyanında görünürde de olsa bir yatışma sağlandıktan sonra meydana gelse idi korkulacak bir şey olmazdı. En azından hükümet bir avuç asi önünde mağlup olmuş durumunu düşmezdi.⁷⁷ Keza böyle bir ortamda hiç kimse nazırlık yapmak istememişti.

Arnavut isyancılar kendilerine destekçi bulmak amacıyla çeşitli faaliyetlere girişmişlerdi. Mesela Üsküp civarında bulunan Bulgar köylerine dağıttıkları beynamede onları da vatan için savaşmaya davet etmişler, kendilerine katılanlara silah ve mühimmat temin edeceklerini bildirmişlerdi.⁷⁸ Ancak Arnavut asiler Bulgarlardan umdukları yardımı İtalya’dan görmüşlerdi. İtalya isyanının devam ettiği günlerde Arnavutluk’a para ve silah yardımında bulunmuştu. Arnavutluk sularında dolaşan İtalyan balıkçı gemileri silah ve mühimmat taşımıştı. Avlonya limanına yanaşan Karadağ bandıralı birçok yelken gemisi de silah nakline tahsis edilmişti.⁷⁹ Bu sırada Karadağ hükümeti İstanbul maslahatgüzarlığı vasıtasıyla Arnavut isyanında tarafsız hareket ettiğini, Karadağ’ın isyana destek olduğu yolunda çıkan haberlerin doğru olmadığını Babîâli’ye bildirmişti.⁸⁰

Sultan Reşad’ın hükümet kurma görevini Gazi Ahmed Muhtar Paşa’ya vermesiyle 22 Temmuz 1912’de “Büyük Kabine” adıyla anılan yeni bir hükümet kurulmuştu.⁸¹ Bu sıralarda Üsküp’te 10 kadar ecnebi muhabir bulunmaktaydı. Bunlardan Kont Ernest isyancılarla yapılan 12 Temmuz müsademesi sonrası Mitrovice’ye giderek bir takım mahallerin ve bilhassa İsa Bolatin ile asilerin saklandığı kalenin fotoğraflarını çekmişti.⁸² Ayrıca *Kölnische Zeitung* gazetesinin Üsküp muhabiri isyanla mücadele sırasında

⁷⁶ Arnavutluk isyanı ve Halâskarân Hareketi’nin en önemli sonucu sayılabilecek hadiselerden biri, Harbiye Nazırlığı gibi önemli bir mevkide olan kudretli bir paşanın istifası olmuştu. Mahmut Şevket Paşa, İttihatçılara yakınlığıyla bilinen etkili bir kumandandı ve onların hükümetinde görevini sürdürmekteydi. Paşa, Arnavut isyanında yeterli tedbirler alamadığı gerekçesiyle ve bütçe görüşmelerinde bazı ihtilaflar yüzünden istifa etmek zorunda kalmıştı. (Bayar, *age*, C. II, s. 517 ve 518.)

⁷⁷ *Tercüman-ı Hakikat*, No: 11241, 19 Temmuz 1912, s. 1.

⁷⁸ *Tercüman-ı Hakikat*, No: 11241, 19 Temmuz 1912, s. 2.

⁷⁹ *Tercüman-ı Hakikat*, No: 11241, 19 Temmuz 1912, s. 2.

⁸⁰ *Tercüman-ı Hakikat*, No: 11241, 19 Temmuz 1912, s. 2.

⁸¹ Zuhuri Danişman, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, C. XIV, Zuhuri Danişman Yayınevi, İstanbul, 1966, s. 34.

⁸² *Tercüman-ı Hakikat*, No: 11235, 13 Temmuz 1912, s. 2.

Fazıl Paşa'nın daveti üzerine Temmuz ayı başlarında İpek'e gitmiş ve seyahati sırasındaki izlenimlerini aktarmıştı. İsyanın en şiddetli çatışmalarının yaşandığı Mitrovice ve İpek'le ilgili izlenimleri özetle şöyleydi: "Mitrovice şehri civarında kutlu bir askeri heyet hükümfermadır. Erzak ve mühimmat nakletmek için Avusturya'dan birçok iki tekerlekli araba gelmiş. Şehre vardığımız zaman Arnavutların bir gece önce etrafa hücum etmiş olduklarını söylediler. Asiler hükümete sadık olan bir beyin evine saldırıp tahribat yaptıktan sonra tekrar dağa firar etmişler. Bir gün sonra yine ihtilal hareketine katılmayan bir köy üzerine hücum ederek orada da tahribatta bulunmuşlar. İsyan aslında büyük derecede önem taşımıyor. Fakat Makedonyalı eşkıya çeteleri halkı korkutmak ve her tarafta heyecan uyandırmak için hem isyanı büyük gösteriyorlar hem de isyancılara yardım ediyorlar. Mitrovice etrafındaki bütün tepelere askeri kuvvetler yerleştirilmiş. Şehirde gece gündüz askeri birlikler dolaşiyor. İsa Bolatin Mitrovice'den İpek'e kadar uzanacak olan şose yolunun inşasına engel olduğu için inşaat şirketi yol yapımını tatil etmeye mecbur olmuş. Mitrovice ile İpek arasındaki yaklaşık 70 kilometrelik mesafeyi 12 saatte kat ettik. Yolda birkaç yerde askeri müfrezelere tesadüf ettik. Bu sebeple yolda asilerle karşılaşmadık. Asiler telgraf hatlarını tahrip etmişler. Bununla kalmayıp telleri ve direkleri uzak mahallere nakletmişler. Mitrovice kumandanı Nazım Paşa bizi çadırında kabul etti. Mühendis ile yol inşaatı hakkında konuşmaya başladı. Nazım Paşa yol çalışmalarının devamını istiyor. Mühendis ise amelenin asilerden korktukları için işe başlamak istemediklerini söyledi. Ayrıca hasat mevsimi olduğundan yol yapımı aksıyormuş. Nazım Paşa askerinin belirli bir yevmiye ile çalıştırılmasına müsaade edeceğini söyledi. Nazım Paşa ile vedalaşarak yolumuza devam ettik. Mitrovice'de müsadememin eserleri görülüyordu. Asiler şehrin etrafındaki büyük ağaçları kısmen kesmişler, ağaçlardan setler inşa ederek oralara sığınmışlar ise de asker tarafından geri püskürtülmüşlerdir. Her tarafta asker çadırları görülüyor. Mitrovice'de olağanüstü hal ilan edilmiş. Hiç kimse yüksek sesle konuşmuyor. Rast geldiğim bir ihtiyara soru sordum. Adam önce etrafına korkarak baktıktan sonra bana 'İsyan henüz son bulmamıştır.' dedi. İhtiyar asilerin her gün Mitrovice ileri gelenlerine tehdit mektupları göndermekte olduğunu söyledi. Bazılarına gönderdikleri mektuplarda isyana katılmadıkları takdirde evlerini yakacakları tehdidinde bulunmuşlar. Ortalıkta dolaşan şayialara göre asiler askeri kuvvetlere hücum etmeye hazırlanıyorlarmış. Fakat bu şüphelidir. Eğer bir şey elde etmeye ümit ediyorlarsa aldanırlar. Zira buradaki askeri kuvvetlere karşı hiçbir şey yapamayacakları aşikârdır."⁸³

⁸³ *Tercüman-ı Hakikat*, No: 11237, 15 Temmuz 1912, s. 2.

Gazi Ahmed Muhtar Paşa hükümetinin ele aldığı ilk işlerden biri Arnavut isyanı olmuştu. 1912 yılı Temmuz ayı sonlarında ve Ağustos ayı başlarında gitgide artan Müslüman Arnavut kitleleri, Yakova'da Sait Paşa hükümetine karşı tavır almış, 1. ve 20. tümen subaylarının bir takımıyla birlikte Üsküp, Priştine ve İpek'e girmişler, Kosova sahrasında toplanmışlar, birçok kıyamlar yapmışlar, suçluları hapisanelerden salıvermişlerdi. Bu arada Arnavut elebaşlarından İsa Bolatin, Sultan II. Abdülhamid'i yeniden tahta çıkarmak ve hiç olmazsa onu Rumeli padişahı yapmak için ant içmişti.⁸⁴

Savaş meydanlarından gelen, savaşın ve isyanların getirdiği faciaları, zararları yakından görmüş ve bu gibi olaylarda büyük tecrübelerin sahibi olmuş bulunan Gazi Ahmet Muhtar Paşa, isyan hareketlerinde kullanılan askeri tedbirlerin faydadan çok zarar getirdiği ve halkın devlete karşı soğuduğu düşüncesindeydi. Bu sebeple isyanın bastırılmasını kuvvetle değil, ikna ve onların isteklerini kabul yolu ile halletmeye karar vermişti.⁸⁵ Bunun üzerine isyanın yatıştırılması ve Arnavutların şikâyetlerinin araştırılması amacıyla Reşit Akif Paşa'nın bir heyetle Arnavutluk'a gönderilmesi kararı alınmış,⁸⁶ 24 Temmuz 1912'de hükümet bu heyete verilecek talimatı görüşmüştü. Ancak Reşit Akif Paşa hastalığını bahane ederek Arnavutluk'a gitmek istemeyince bu göreve, 28 Temmuz 1912'de eski Trablusgarp vali ve komutanı Müşir İbrahim Paşa tayin edilmişti. Böylece yeni hükümet Arnavutluk'ta kapsamlı bir ıslahat yapılması fikrinde olduğunu göstermek amacıyla isyancılara karşı mümkün olduğunca uzlaşmacı bir yaklaşım içine girmişti.

Hükümetin gönderdiği heyet Priştine'ye geldiği zaman bölgenin ileri gelenleri Arnavutluk'ta yapılmasını istedikleri ıslahatı içeren bir muhtırayı takdim etmişler, ayrıca heyetten meclisin derhal feshedilmesini istemişlerdi. Bu arada 1912 yılı Ağustos ayı başında Arnavut liderler tekrar Priştine'de toplanmışlardı. Bu toplantıda, Arnavut isyancılarının, hedeflerinde bir birlik olmadığı, iki farklı görüşün bulunduğu anlaşılmıştı. Birinci görüşe göre otonomi talebinde ısrar edilmeli, diğerine göre ise yapılacak reformlarla yetinilmeliydi.⁸⁷ Ağustos ayının ilerleyen günlerinde Osmanlı

⁸⁴ Uçarol, *age*, s. 376.

⁸⁵ *Age*, s. 378-379.

⁸⁶ *Tercüman-ı Hakikat*, No: 11242, 20 Temmuz 1912, s. 2.

⁸⁷ Çelik, *age* s. 458. Arnavut reislerinin aralarında ihtilafa düşmeleri bölgeyi ikinci bir tehlikeye sevk etmişti. Keza Arnavut reisleri arasında bir talep birliği bulunmamaktaydı. Bir kısmı yalnız bazı imtiyazlar elde etmek için isyan ettiklerini iddia ederlerken, bir kısmı Meclis-i Mebusan'ın feshini istemekteydi. 31 Temmuz 1912'de Yakovalı ve Priştineli reisler arasında şiddetli bir ihtilâf zuhur ettiği, Yakovalı asilerin isyanın devamında ısrar ettikleri naklediliyordu. (*Tercüman-ı Hakikat*, No: 11253, 1 Ağustos 1912, s. 1-2)

hükümeti “Arnavutluk hadisinin bitmek üzere olduğunu, isyancılarla arada mevcut ihtilafta yalnız ve ehemmiyetsiz bir nokta kaldığını, bu noktanın da en yakın zamanda halledileceğini ve hatta edildiğini” söyleyerek kamuoyunu rahatlatmaya çalışmıştı.⁸⁸ Ancak artan baskılar karşısında hükümet, önce Rumeli’de askerlik suresi biten yüz bin kadar askeri terhis etmiş, hatta İttihatçıların etkili olduğu meclisi feshetmek zorunda kalmıştı.⁸⁹

Bu gelişmelerden cesaret bulan Arnavut isyancılar isteklerini arttırmayı kararlaştırmışlardı. 7 Ağustos 1912’de nasihat heyeti başkanı İbrahim Paşa Arnavut reisleri ile müzakerede bulunmuştu. Başlangıçta hükümetin istifası ve meclisin fesh edilmesi talebinde bulunan asiler, istedikleri olduğu halde hâlâ dağılmamışlardı. Bölgeden kıpırdanma haberleri gelmekteydi. Ağustos’un başında silahlı 400 asinin Prizren şehrine girdiği, yine Arnavutluk’un değişik bölgelerinden gelen 5000 asinin Mitrovice’ye ulaştığı gelen haberler arasındaydı.⁹⁰ İsteklerine cevap alamayan Arnavutlar, 15 Ağustos 1912’de çatışma olmaksızın Üsküp’ü işgal etmişlerdi. Üsküp’te İsa Bolatin, Bayram Curri ve Hasan Priştine liderliğinde yaklaşık 30.000 Arnavut isyancı toplanmıştı.

Arnavut isyanının sürdüğü bu günlerde iç düzensizlik ve huzursuzluk yetmezmiş gibi bir de Balkanlarda Osmanlı Devleti aleyhinde bir ittifak teşekkül etmekteydi. Sırlar ve Bulgarlar, Osmanlı aleyhinde tamamen anlaşmış durumdaydı. Yunan-Bulgar anlaşması için ise görüşmeler sürmekteydi. Trablusgarp savaşını bir an evvel sona erdirmek ve arzu ettiği şekilde bir barış antlaşması elde etmek isteyen İtalyanlar, Arnavutları kışkırtmakta, vasita olarak da Karadağ’ı kullanmaktaydı.⁹¹

15 Ağustos 1912’de Arnavutlar Müşir İbrahim Paşa vasıtasıyla yapı-

⁸⁸ *Tercüman-ı Hakikat*, No: 11271, 19 Ağustos 1912, s. 1. Bunlardan İsmail Fazıl Paşa “Arnavutluk’taki durumun, maksat ve emelleri bilinen fena niyetli şahısların mübalağalı izahlarına rağmen katiyen vahim olmadığını, Arnavutluk’taki karışıklığın pek az bir süre içinde, hatta bir haftaya kadar teskin olunacağını” söylüyordu. (Bayar, *age*, C. III, s. 792)

⁸⁹ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C. IX, TTK, Ankara 1999, s. 297. Meclisin feshi Nuradonkyan Efendi’nin bulduğu ve telkin ettiği bir formülle başarılmıştı. Hükümet Ayan Meclisi’ne başvurmuştu. Zira daha önceki meclis 35. maddeden dolayı fesh olunduğundan Ayan Meclisi fesih kararı vermeye yetkiliydi. Bu durumda hükümet Ayan Meclisini meclisin feshine ikna etmeye çalışmıştı. Ayan’ın gizli oturumunda hükümet durumu kendine göre gayet karamsar bir surette anlatmaya çalışmış, Arnavutluk isyanının ancak meclisin feshi ile sükûnet bulacağını iddia etmiş, meclis kapatılmadığı takdirde ihtilalcilerin istila sahalarını genişleteceklerini söylemiş, Arnavutluk’taki altmış taburdan yirmi taburun isyancılarla birleştiğini ifade etmiş, bunlara karşı koymak için eldeki kuvvetin noksanlığını ileri sürmüştü. Bunun üzerine hükümetin istediği fesih kararı Ayan Meclisi’nde müzakere dahi edilmeden çoğunlukla kabul edilmiş, hatta sabah beklenilmeden gece yarısı padişahın iradesi alınmıştı. (Bayar, *age*, C. III, s. 771.)

⁹⁰ *Tercüman-ı Hakikat*, No: 11260, 8 Ağustos 1912, s. 2.

⁹¹ *Resimli-Haritalı Mufassal Osmanlı Tarihi*, C. VI, s. 3482.

lan tekliflerin Meclis-i Vükela'da kabul edilerek tasdiki için irade-i seniye istemişlerdi.⁹² Sürekli değişen ve her geçen gün yeni maddeler eklenen Arnavut talepleri şu esaslara dayanmaktaydı:

1. Hurufat-ı milliyenin (yani Latin hurufatının) resmen tanınması.
2. Taraf-ı hükümetten idare olunmak şartıyla her yerde mektepler küşadı.
3. Arnavut vilayetlerinde beş kişiden oluşan bir kontrol heyeti bulunması.
4. Her ferde son sistem birer silah itası.
5. Hizmet-i askeriye'nin Arnavutluk'ta icrası.
6. Memurların Arnavut olması.
7. Vergilerin mahallinde sarfi.⁹³

Bu şartlar altında Arnavut talepleri hükümetçe incelenmiş ve makul bulunmuş, konu Meclis-i Vükela'da da görüşülüp silahların iadesi ve önceki iki hükümetin yargılanması dışındaki istekler kabul edilmişti.

19 Ağustos 1912'de isyancılarla Osmanlı hükümeti arasında meydana gelen uyuşma meyvesini vermekte gecikmemişti. Hasan Priştine hükümetin kabul ettiği haklar üzerine taraftarlarına Üsküp'ü terk etmelerini bildirmiş, 20 Ağustos 1912'de isyancıların büyük çoğunluğu şehri boşaltmıştı. Ayrıca Hasan Priştine, Orta ve Güney Arnavutluk'a çektiği telgraflarla hükümetin Arnavut taleplerini yerine getirdiğini, bu nedenle artık mücadeleyi sürdürmelerine gerek kalmadığını bildirmişti.⁹⁴ Nitekim 22 Ağustos 1912'de Hariciye Nazırı Noradunkyan Efendi yaptığı açıklamada Arna-

⁹² *Tercüman-ı Hakikat*, No: 11267, 15 Ağustos 1912, s. 2.

⁹³ *Tercüman-ı Hakikat*, No: 11269, 17 Ağustos 1912, s. 2. Bu istekler 14 maddede toplanmıştı: 1. Şimdiki adliye usulünün uygun bulunmadığı yerlerde, uygulanmak üzere bir kanun tasarısının hazırlanması. 2. Savaş ve olağanüstü durumlar hariç, kur'a askerlerinin hizmetlerini özellikle Rumeli'de yapmaları. 3. Daha önce müsadere edilen ve eski eserlerden olan silahların sahiplerine iadesi. 4. Dil ve yerli gelenekleri bilen memurların tayini. 5. Yanya, Manastır ve Kosova İdadi mekteplerinin Sultanî haline getirilmesi ve yeni Sultanî ve Ziraat mekteplerinin açılması. 6. Medreselerin düzenlenmesi ve yenilerinin yapılması. 7. Serbest olarak hususî okulların açılmasına izin verilmesi. 8. İlk ve Ortaokullarda milli dilin okutulması. 9. Nafia, ticaret ve ziraatın düzenlenmesi, yeni yolların yapılması. 10. Nahiyeler kurulması. 11. İslam âdet ve ahlâkının korunması. 12. Hakkı ve Sait Paşa kabinelerinin Divan-ı Ali'ye sevkleri. 13. Son harekete katılmış olan bütün suçlulara genel af ilânı. 14. Harap edilmiş ev ve meskenler için Tanzimat verilmesi. (Bayar, *age*, s.782–783; Uçarol, *age*, s.379–380) Aslında Arnavutların talepleri 15 maddeden oluşmaktaydı. On beşinci madde Sultan II. Abdülhamid'in tahta geçirilmesiydi. Ancak hükümetin bu talepler karşısında asker sevkini tekrar gündeme getirmesi asilerin ısrar etmelerini önlemiş ve 14 maddeden oluşan talepleri kabul edilmişti. (Ahmed Agayef, "Asilerin Metâlibi", *Tercüman-ı Hakikat*, No: 11275, 23 Ağustos 1912, s. 1.)

⁹⁴ Çelik, *age*, s. 459.

vutlara eski silahlarının iade edileceğini, ayrıca silah tevzi etmek üzere bazı yerlerde silah depoları inşa edileceğini bildirmişti.⁹⁵

İsyancılarla bir uzlaşmaya varıldığı bu sırada Avusturya-Macaristan'dan da asileri teskin etmek veya kışkırtmak için alternatif teklifler gelmişti. Avusturya-Macaristan devleti Hariciye nazırı Kont Berchtold'un teklif ettiği program iki maddede toplanıyordu:

1. Memalik-i Osmaniye'deki bütün anasır için adem-i merkeziyet tatbiki.

2. Balkan hükümetlerine muhafaza-i sükun için nasihat itası.⁹⁶

Gazi Muhtar Paşa Jurnal gazetesine verdiği beyanatta Kont Berchtold'un teklifinin kesinlikle ret edildiğini ve hiçbir surette adem-i merkeziyet usulünün tatbik edilmeyeceğini, hele hele yabancı talebi kabul etmeyeceğini ilan etmişti.⁹⁷ Ancak Kont Berchtold'un teklifini İngiltere ve Rusya hükümetleri kabul ettiklerini açıklamışlardı.⁹⁸ Fransa hükümeti ise teklifi inceleyebileceğini söylemişti. Teklife ilk başta hayretle yaşanan Almanya olmuştu. Almanya hükümeti kendisiyle görüşülüp anlaşılmadan Kont Berchtold'un fikirlerini basına açıklamasına kızmıştı.⁹⁹

Arnavut isyanı ve istekleri kabine değişikliği ve meclisin feshedilmesi gibi ciddi sonuçlar doğurmasına rağmen sona erdirilememişti. Keza Arnavutların elde ettikleri önemli imtiyazlar, bölgede heyecana sebep olmuş, hatta muhtariyet isteğini doğurmuştu. Zira 1912 yılı Eylül ayında Arnavutluk'ta yeniden hareketlenmeler görülmeye başlamıştı.¹⁰⁰

Öte yandan Arnavutların meclisin feshini talep etmeleri çeşitli tartışmaları da beraberinde getirmişti. Dönemin nabzını tutan köşe yazarlarından Ahmed Agayef'e göre, Arnavutların meclisin feshini istemeleri yersiz bir talepti. Hem bu istek tüm Arnavutları kapsamıyor, hem de Arnavutların

⁹⁵ *Tercüman-ı Hakikat*, No: 11274, 22 Ağustos 1912, s. 2.

⁹⁶ *Tercüman-ı Hakikat*, No: 11273, 21 Ağustos 1912, s. 1.

⁹⁷ Ahmed Agayef, "Bulgaristan ve Biz", *Tercüman-ı Hakikat*, No: 11279, 29 Ağustos 1912, s. 1.

⁹⁸ *Tercüman-ı Hakikat*, No: 11274, 22 Ağustos 1912, s. 2.

⁹⁹ Bayar, *age*, C. III, s. 793.

¹⁰⁰ 2 Eylül 1912'de düzenlenen İttihat ve Terakki kongresinde "Asilerin hemen bütün istedikleri kabul edildiği halde gene çekilmediklerini ve hatta Köprülü'yü, Selanik'i tehdit ettiklerini görünce Hükümet'in gözü açıldı. Ancak bu zaman Köprülü'ye önemli bir askeri kuvvet gönderildi. İbrahim Paşa da asileri topla tüfikle kesin olarak ezeceğini bildirdi. Bu ciddi durumu görünce tabii olarak ihtilalciler çekilmek zorunda kaldı. İttihat ve Terakki'nin kanunî siyasetine şiddet namı vererek kötülleyen hükümet sonunda aynı siyaseti takip etti." denilmekteydi. (Bayar, *age*, C. III, s. 778)

tamamı fesih isteğinde bulunmuyordu. Bir defa Arnavutların, Arabistan, Suriye, Anadolu, Ermenistan, Trabzon, Kastamonu ve diğer vilayetlerden gelmiş olan mebusların dağılmasını talep etmeye hakları yoktu. Ayrıca Arnavutların bu isteklerini sırf isyan bitsin diye kabul edivermek Osmanlı devletinin geleceği için tehlikeliydi. O gün meclisin feshini talep ederek buna muvaffak olanlar ileride sadrazamı, nazırları ve idare şeklini isteyip istemeyeceklerini kim garanti edebilirdi? Seçilecek yeni meclisi, mesela Anadolu istemez ise buna ne denilecekti?¹⁰¹ Selanik mebusu ve eski Nafia Nazırı Cavid Bey basına verdiği demeçte, adeta İttihat ve Terakki fıkrasının sözcülüğünü yaparak meclisin ancak kanun dairesinde fesh edilebileceğini ifade etmişti. Cavid Bey, hükümetin isterse meclisi dağıtabileceği, ancak böyle bir durumda memlekette daha büyük bir ihtilal olacağı, bu durumda İttihat ve Terakki fıkrasının meşrutiyeti korumak için elinden geleni yapacağı fikrindeydi. Ona göre Arnavut beylerinin Sultan II. Abdülhamid’i tekrar tahta geçirmek gibi gizli emelleri bulunmaktaydı.¹⁰² Meclisin feshi konusuna halktan da tepki gelmişti. Selanik’ten çekilen telgrafta milletin meclisinin birkaç harisin yalancı tehdidi altında kalınıp fesh edilmesi durumunda, Selanik halkının en katî tedbirlere başvurmaktan çekinmeyeceği ifade edilmekteydi. Trabzon’dan gelen telgraflarda da halk meşrutiyetin muhafazasına çalışacaklarına dair yemin etmekteydi.¹⁰³

Eylül 1912’de isyanın bastırılması için yapılan askeri harekâtla birlikte, bölgede adliye teşkilatı kurulması çalışmaları başlatılmıştı.¹⁰⁴ Dâhiliye Nazırı Hacı Adil Bey mecliste kendisine yönelik soruları yanıtlarken Arnavutluk’taki ıslahat çalışmaları hakkında oldukça ayrıntılı bilgiler vermişti. Adil Bey konuşmasında Kuzey Arnavutluk olayının 24 Nisan 1912 tarihinde ortaya çıktığını, İpek ve çevresinde tedbirler alınarak hükümetin varlığını hissettirmeye çalışıldığını, hükümet konağı ve halkı cahillikten kurtarmak için okullar inşa edildiğini dile getirmişti.¹⁰⁵

Arnavut asilerin talepleri kabul edilip isyan yatıştırılmaya başlandığı sırada bölgede yaşayan Hıristiyan Malisörlerde de bir hareketlilik görülmüştü. Sofya’da neşredilen Mir gazetesinde “Arnavutlara her türlü imtiyazlar verildiği halde Hıristiyanlar her şeyden mahrum kalmaktadırlar”

¹⁰¹ *Tercüman-ı Hakikat*, No: 11250, 29 Temmuz 1912, s. 1.

¹⁰² *Tercüman-ı Hakikat*, No: 11251, 30 Temmuz 1912, s. 2.

¹⁰³ *Tercüman-ı Hakikat*, No: 11257, 5 Ağustos 1912, s. 2.

¹⁰⁴ *İfham*, No: 1, 22 Eylül 1912, s. 1.

¹⁰⁵ Çelik, *age*, s. 463.

denilmekteydi. Bu haberin daha mürekkebi kurumamıştı ki birkaç Malisör aşiretinin Karadağlılar ile birleşerek Osmanlı askeri üzerine hücum ettiği haberi gelmişti. 22 Ağustos 1912’de ise 400 kadar Malisör başlarında papazlar bulunduğu halde Draç üzerine hücum etmişlerdi. Sabaha kadar devam eden çarpışmalarda Draç ahalisi de askerle birleşmiş ve Malisör hücumunu geri püskürtmüştü. Bu çatışmalarda 30 Malisör ölmüş, 70’e yankını yaralanmıştı. 1 jandarma ve 5 Draçlı hayatını kaybetmişti.¹⁰⁶ Hükümet Malisörleri bu tür hareketlerinden vazgeçirmek amacıyla İşkodra Katolik piskoposunun koruması altında Müslüman ve Hıristiyan Arnavut ileri gelenlerinden oluşan bir heyeti bölgeye göndermişti. Yine Podgoriçe Şehbenderi Tafilyan Efendi Malisör reislerine Osmanlı hükümetinin bölgede ıslahatın icra edilmesi konusunda karar aldığını, artık ateşin kesilmesi gerektiğini söylemişti.¹⁰⁷

Katolik piskopos ve papazlarının tahriki, Avusturya ve Karadağ’ın teşviki ile Katolik Arnavutları “Drač Baskını” düzenlediler. Yine Hıristiyan Arnavutlardan Malisörler’in isyanı bütün yaz boyunca devam etti, Eylül ayında İşkodra ve civarına hücum etmeleri üzerine, 19 Eylül 1912’de Kosova’da bulunan “Tahkik Heyeti” reisi Müşir İbrahim Paşa’nın İşkodra’ya gitmesi kararlaştırıldı. Ayrıca Malisör isyanı hakkında icap eden tedbirlerin alınması, İbrahim Paşa’nın İşkodra vali ve komutanı Hasan Rıza Bey ile birlikte çalışması kararlaştırıldı.¹⁰⁸

22 Eylül 1912’de Kuzey Arnavutluk’ta karışıklık devam ederken İşkodra Gölü’nün doğusunda da son derece vahim olaylar meydana gelmişti. Osmanlı hükümeti bu karışıklılar karşısında bölgeye takviye olarak bir fırka asker daha göndermek zorunda kalmıştı. Ayrıca İşkodra şehri bir kaç gündür beri Malisörler tarafından muhasara edildiği için Üsküp’ten acil olarak yardım talep edilmek mecburiyetinde kalmıştı. Bu arada Karadağ hududu yakınlarındaki Tuz kasabası üzerine Malisörler tarafından bir hücum olmuşsa da Osmanlı askerleri tarafından püskürtülmüştü. Yenipazar sancağında sakin Malisörler de harekete geçmiş, bölgedeki heyecan ve galeyana Slav ahalisine de sirayet etmişti. Taşlıca kazasında Arnavutlar harekâta bulunan bir tabur askere hücum ettikleri gibi aynı kazada Slav köylüleri jandarma müfrezesine taarruz etmişlerdi.¹⁰⁹

¹⁰⁶ *Tercüman-ı Hakikat*, No: 11276, 24 Ağustos 1912, s. 2.

¹⁰⁷ *Tercüman-ı Hakikat*, No: 11275, 23 Ağustos 1912, s. 2.

¹⁰⁸ Uçarol, *age*, s. 381.

¹⁰⁹ *İfham*, No: 1, 22 Eylül 1912, s. 2.

3.3. Avrupa Devletlerinin Müdahalesi

Osmanlı Devleti'nin bir iç meselesi olarak ortaya çıkan ve sonra uluslararası boyut kazanan ilk olay Arnavutluk meselesi değildi. Daha önce Sırp, Yunan, Bulgar, Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa isyanları iç mesele olarak başlayıp dış müdahalelere sebebiyet vermişti. İşte Arnavut isyanı da zamanla uluslararası bir mesele haline getirildi. Rusya, Balkan devletleri aracılığı ile Osmanlı devletini sürekli baskı altında tutmayı, bu devletleri Slav nüfuzu altına alarak boğazlara doğru yayılmayı, yine aynı devletlerden yararlanarak Avusturya-Macaristan İmparatorluğunun Balkanlarda yayılmasını önlemeye çalışmaktaydı. Avusturya ise, Balkanlarda Rus nüfuzunu baltalamayı, kendisine Selanik doğrultusunda bir yol açmayı ve muhtar bir Arnavutluk kurulmasını sağlayarak Sırbistan'a Adriyatik yolunu kapatmayı düşünmekteydi. Avusturya bu politikada Almanya'dan da destek görmekteydi.¹¹⁰ Ayrıca Avusturya'yı destekleyen ülkeler arasında İtalya da vardı. Ancak İtalya güçlü bir Arnavutluk yerine, Osmanlı Devletine bağlı zayıf bir Arnavutluk istemekteydi.

Arnavutluk'ta muhtariyet idaresine geçiş için daha 1898 senesinden beri Avusturya ve İtalya'nın arasında bir birliktelik bulunmaktaydı. Bunun yanı sıra, Avusturya-Macaristan hükümeti 1908 yılında Bosna-Hersek'i ilhak ettiği zaman, Avrupa'nın kapılarını açmak için Arnavutluk'ta muhtariyet idaresinin tatbikine karar vermişti.¹¹¹ Bu dönemde İtalya Hariciye Nazırı Mösyo Titovni yaptığı açıklamada Arnavutluk üzerinde İtalya ve Avusturya devletlerinin kendi çıkarlarına olan hedeflerini açıklamaktan çekinmemişti. Titovni, beyanatında, “(Arnavutların) yalnız limanlarına ehemmiyet veriyoruz. Zira onlar Avusturya ve İtalya hükümetlerine sevkü'l-ceyş nokta-i nazarından Adriyatik'te büyük bir çıkış bahşedecektir. Binaenaleyh İtalya hükümeti onları Avusturya'ya terk etmek istemediği gibi Avusturya dahi İtalya'ya bırakmak istemiyor. Tarafeynden biri bu bâbda bir harekette bulunursa diğeri bütün kuvvetiyle buna mümânat edecektir” demişti.¹¹²

Hükümetin Arnavutlara tanıdığı hakların tatbikine başlanacağı sırada Türkleri Balkanlardan atmak isteyen Balkan devletleri Osmanlı Devleti'ne karşı birlikte hücum etmeye karar vermişlerdi. 8 Ekim 1912'de ilk olarak Karadağ Osmanlı'ya saldırmış, 17 Ekim 1912'de ise Osmanlı ile Bulgaris-

¹¹⁰ Çelik, *age*, s. 485.

¹¹¹ *Tercüman-ı Hakikat*, No: 11386, 28 Ekim 1912, s. 3.

¹¹² *Tercüman-ı Hakikat*, No: 11258, 6 Ağustos 1912, s. 1.

tan, Sırbistan ve Yunanistan arasında savaş başlamıştı. Tam bu sırada beş Avrupa ülkesi (Avusturya-Macaristan, İngiltere, Fransa, Rusya ve Almanya) Rumeli vilayetlerinde ıslahat yapılması konulu bir notayı Babıâli'ye sunmuşlardı.¹¹³ Öte yandan Balkan savaşının başlaması, Arnavutları ikiye bölmüştü. Özellikle Osmanlı kuvvetlerinin mağlubiyetiyle Arnavutluk'un neredeyse tamamının Balkan devletleri tarafından işgali Arnavutları iki tercih arasında bırakmıştı. Ya düşman işgali altında esir yaşayacaklar ya da özgürlük ve bağımsızlık elde edinceye kadar savaşacaklardı. Arnavutlar bu tercihlerden ikincisini kendilerine hedef seçmişlerdi. Bu arada Yan-ya kalesinde Yunanlılara ve İşkodra kalesinde Karadağlılara karşı bütün imkânsızlıklara ve yardım ihtimali olmamasına rağmen büyük bir direnişte bulunmuşlardı.

4. Arnavutluk'un Bağımsızlığı ve Londra Konferansı

Bu ortamda Arnavutluk'un her yerinde, özellikle de Kosova ve Makedonya'da "Anavatanın Kurtuluşu Gizli Teşkilatı" tarafından tertiplenen toplantılar yapılmıştı. Bu gizli teşkilat, 16 Kasım 1912'de Üsküp'te büyük devletlere bir beyanname yollayarak, Arnavutların, Türk hâkimiyetinin devamı için değil kendi memleketlerinin bağımsızlığı için silaha sarılacaklarını bildirmişti. Ayrıca dört Arnavut vilayetinde, yabancı hâkimiyetinin hiçbir türüne artık müsaade etmeyeceklerini ilan etmişti.¹¹⁴ Yine Kasım ayında Romanya'daki Arnavut mülteciler organizasyonu, İsmail Kemal Bey başkanlığında, Bükreş'te Arnavut Milli Kongresi'nin hazırlıkları için toplanmışlardı. İsmail Kemal Bey, bu toplantılar sonrasında Avusturya-Macaristan Dışişleri Bakanı Kont Berchtold ile Budapeşte'de bir görüşme yaparak Avusturya'nın desteğini sağlamaya çalışmıştı. Devam eden günlerde İsmail Kemal Bey Trieste'ye gelmiş, oradan Arnavut ileri gelenleri ile Arnavutluk'taki belediye ve derneklere telgraf çekerek Avlonya'da bir kongre toplanmasını istemişti.¹¹⁵ Bu sırada Osmanlı bakanlar kurulundan çıkan bir karar ilgi çekiciydi. Bu karar ile İsmail Kemal Beyin arkadaşları ile Avlonya'da Arnavut siyasi meselesi hakkında yapacağı kongreye engel olunmaması istenmişti. Hâlbuki gazetelerde Arnavutluk muhtariyet ve istiklâlinden bahsedilmeye başlanmıştı.¹¹⁶

Bu şartlar altında İsmail Kemal Bey önce Romanya yolu ile Triyeste'ye, oradan da yolda kendisine katılan Arnavut vatansever ve aydınlardan olu-

¹¹³ Bayar, *age*, C. III, s. 796.

¹¹⁴ Çelik, *age*, s. 487.

¹¹⁵ *Age*, s. 487.

¹¹⁶ *Tercüman-ı Hakikat*, No: 11370, 4 Aralık 1912, s. 1.

şan bir gurupla Draç'a gitmişti. Osmanlı Devletinin harbi kesin olarak kaybettiği inancıyla Draç'ta 26 Kasım 1912'de bağımsızlık ilan edilmişti. Fakat Draç halkı Osmanlıların yenildiğine inanmadıklarından ve kendi askerlerinin İşkodra'dan Karadağ'a karşı savaştıklarını düşünerek İsmail Kemal Bey'e uymamışlardı.¹¹⁷ Bunun üzerine yine İsmail Kemal Bey liderliğinde, Avlonya'da Müslümanları, Ortodoksları ve Katolikleri temsil eden 83 delegenin iştirak ettiği, "Arnavut Milli Kongresi" toplanmıştı. Kongre, görüşmeler sonunda 28 Kasım 1912'de Arnavutluk'un bağımsızlığını kesin olarak ilan etmişti.¹¹⁸ 4 Aralık 1912'de ise Avlonya'da ilk Arnavut geçici hükümeti ve 18 kişilik bir milli meclis kurulmuştu. Ayrıca Geçici Arnavut Hükümeti başkanı İsmail Kemal Bey, aynı tarihte Babıâli'ye şu telgrafı göndermişti: "Şimdiye kadar Hükümet-i Osmaniyye'ye sadık kalan, bu sadakati nâkız her türlü ahvalden ictinab eden, daima Hükümet-i Osmaniyye'ye yardım eyleyen İşkodra ve Yanya vilayetleri hukuk-ı milliyelerinin muhafazası için, müstakil hareket eylemeğe müttehiden karar verdiklerinden Hükümet-i Osmaniyyenin kendilerine diriğ-i muâvenet buyrulmasını reca eyerler."¹¹⁹ Bu telgraf "İstiklal" yani bağımsızlık anlamına gelmekteydi. Oysa birkaç ay önce İsmail Kemal Bey Korfu'da bir Yunan gazetesine Arnavutluk meselesi hakkında yaptığı açıklamada müstakil Arnavutluk peşinde koştuğunu söylemekte, ancak "cümlemizin saadeti hüsn-i idareye malik bir Türkiye'nin mevcudiyeti ile kaimdir" demektedir.¹²⁰

Tercüman-ı Hakikat yazarı Ahmet Agayef'e göre Arnavutların bağımsızlık istemeleri ve bu amaca ulaşmaları hem kendileri hem de Osmanlı devletinin geleceği için tehlikeliydi. Dört tarafından çeşitli millet ve kavimlerle çevrili olan Arnavutluk'un yalnız başına yaşaması mümkün gözükmemekteydi. Osmanlıdan ayrıldıktan sonra güç koşullar altına düşecekleri açıktı. Arnavutluk Osmanlı Devleti açısından Batı'da koruyucu bir şiper vazifesi görmekteydi. Arnavutlar bağımsızlık istemekle kendilerini ve bütün Osmanlılığı tehlikeye atmışlardı.¹²¹

¹¹⁷ "Arnavutluk", *Türk Ansiklopedisi*, C. III, s. 378.

¹¹⁸ *Resimli-Haritalı Mufassal Osmanlı Tarihi*, C. VI, s. 3498; Bozboru, agm, s. 586.

¹¹⁹ İsmail Hakkı Okday, *Yanya'dan Ankara'ya*, Sebil Yayınları, İstanbul, 1994, s. 79. Ayrıca Osmanlı hükümetine gönderilen ve bağımsızlığı bildiren bir telgraf için bkz. ATASE, A-4-9557, D-4, F-2.

¹²⁰ *Tercüman-ı Hakikat*, No: 11257, 5 Ağustos 1912, s. 2.

¹²¹ Ahmed Agayef, *Tercüman-ı Hakikat*, No: 11260, 8 Ağustos 1912, s. 1. Bir taraftan da 10 Aralık 1912'de Saraybosna'ya firar ve hicret etmiş olan Arnavutlar bir meclis oluşturarak müzakerelerde bulunmuşlar, sonuç olarak Kont Berchtold, İngiltere kralı ve başvekiline müracaata karar vermişlerdi. Yaptıkları müracaatta Kont Berchtold ve İngiltere hükümetinden, Arnavutlarla meskün olan vilayetlerin birbirinden ayrılmasına imkân bırakılmadan müstakil Arnavut hükümetinin tesisine çalışmalarını istemişlerdi. (*Tercüman-ı Hakikat*, No: 11376, 10 Aralık 1912, s. 2.)

Geçici Arnavut Hükümeti, bağımsızlığını tanıtılabilmek için büyük devletlere telgrafla başvurdu. Bunun üzerine 3 Aralık 1912’de İtalya ve Avusturya konsolosları İsmail Kemal Bey’e hükümetlerinin Arnavut kavmi hakkında güzel hisler beslediklerini, Arnavutların ilerlemesine ve refahına ehemmiyet vermiş olduklarını ve Arnavutluğa manevi destekte bulunacaklarını beyan etmişlerdi.¹²²

Osmanlı hükümeti ise aldığı karar ile İsmail Kemal Bey’e Osmanlı’ya bağlı ve Arnavutların yaşadığı yerleri kapsayacak şekilde özerk yönetimin kurulmasını desteklediklerini, ancak bağımsız Arnavutluk fikrine karşı olduklarını, Arnavutluk işine büyük devletlerin karışmalarını kabul etmeyeceklerini, bu nedenle de fikir ayrılığına düşülmemesinin önemini hatırlatmış, Arnavutlardan Avusturya ile İtalya’nın telkinlerine kapılmamasını istemişti.¹²³ Gelişmeler ilginç bir şekilde 1878 yılındaki Berlin Antlaşması öncesi ve Prizren Birliği’nin ortaya çıkışıyla benzerlikler göstermekteydi. Osmanlı hükümetinin “Geçici Arnavut Hükümeti”nden beklentisi kendisine bağlı kalmalarını sağlamaktı.¹²⁴

Tercüman-ı Hakikat gazetesi Arnavutluk’un bağımsızlığının gündemde olduğu bu tarihlerde çözüm önerileri sunmuştu. Bu cümleden olarak gazete, Arnavutluk için nasıl bir idarenin daha uygun olacağını ortaya koymuştu. Buna göre Arnavutluk için üç türlü idare tarzı tasavvur olunabilirdi:

1. Eskisi gibi tamamıyla Osmanlı vilayetleri olarak kalması.
2. Büsbütün istiklal ile bir beylik teşkil etmesi.
3. Osmanlı hükümrânlığı altında idari bir muhtariyete sahip olması.

Osmanlı basınına göre Arnavutluk’un büsbütün istiklal kazanıp bir beylik teşkil etmesi mümkün gözüküyordu. Bir defa hükümetin riyasetini ele alacak zat kim olacaktı? Bu bir Arnavut beyi olamazdı. Çünkü hemen her kasabada mevcut olan Arnavut beyleri birbirlerini kabul etmiyorlardı. Zira çok azı iyi tahsil görmüş olan bu beyler birbirlerini çekememekteydi. Bu sebeple hükümet başkanının Romanya’da, Bulgaristan’da, Yunanistan’da

¹²² *Tercüman-ı Hakikat*, No: 11370, 4 Aralık 1912, s. 2.

¹²³ Çelik, *age*, s. 488. Avlonya’da İsmail Kemal Bey’le bazı beylerin istiklal ilan etmeleri Arnavut kavmine güvenilmesini gerekli kılmadığı, çünkü bu beylerin Arnavut kavmi ile olan alakalarının ehemmiyet verilecek değerde olmadığı yorumları da yapılmıştı. Buna gerekçe olarak da Arnavutlardaki din ve ahlak duygularının kuvvetli olduğu, Türklerle asırlardan beri savaşta, barışta, karada, denizde kanlarını karıştıran Arnavutların her vakit hilafet makamına ve Türklüğe tam ve samimi bir bağlılık gösterdikleri ileri sürülmüştü. (*Tercüman-ı Hakikat*, No: 11370, 4 Aralık 1912, s. 1)

¹²⁴ Çelik, *age*, s. 488–489.

olduğu üzere Avrupa hükümet ailesinden bir prens olması gerekmektedir. Hâlbuki bu üç memlekette ahali büyük ekseriyetle Hıristiyan olduğu halde Arnavutluk'ta ahali çoğunlukla Müslüman'dı. Yani Arnavutluk bir İslam memleketiydi. Bir İslam memleketine Hıristiyan birinin kral tayin edilmesini Arnavutlar kabul edecekler miydi? Ayrıca müstakil bir hükümete lazım olan yalnızca başkan değildi. Sosyal ve siyasi bütün işleri görecektir daireler de lazımdı. Bütün bu işler için gerekli bir bütçe, asayışı temin için polis ve jandarma, hudutları muhafaza için ordu gerekiyordu. Bunlar nasıl olacaktı? Arnavutluk'ta yol, şimendifer, mektep, ziraat, ticaret, zanaat, hemen hiçbir şey yoktu. Bunlar az zamanda nasıl vücuda getirilecekti? Arnavutluk'a öteden beri pek alakalı olan Avusturya-Macaristan ile İtalya müstakil bir Arnavutluk'un muhtaç olacağı şeyleri yapacak mıydı? Bunlar, meselenin hep açıktan yazılabilecek olan dış yüzüydü. Meselenin iç yüzüne bakılacak olursa müstakil bir Arnavutluk, zararlı bir hayaldi. Bu durumda en makul olan üçüncü idare tarzı idi. Zira Arnavutluk'un bulunduğu coğrafyada güçlü bir Osmanlı devletine ihtiyacı hiç de inkâr edilemeyecek bir hakikatti. Bu hakikati gerek dini bağlılık ve gerekse tarihi geçmiş zorunlu kılmaktaydı.¹²⁵

Yine Tercüman-ı Hakikat'ta 6 Aralık 1912'de Arnavutluk'un muhtariyeti hakkında şu fikirler öne sürülmekteydi: "O halde Osmanlı hükümranlığı altında muhtar bir Arnavutluk nasıl olur? İlk önce, Arnavutluk'a Osmanlı devlet adamlarından, dünyaca takdîr edilmiş olan bir muktedirin, belirli müddetle umumi vali olarak tayîni gerekmektedir. Burada dikkat edilecek nokta, bu valinin Arnavut ve Hıristiyan olmamasıdır. Valinin refakatinde, yine belirli miktarda, mesela üç Osmanlı, üç Avusturya-Macaristanlı, üç de İtalyalı, dokuz zattan oluşan bir istişare heyeti bulunabilir. Bundan sonra ahalinin seçimiyle bir millet meclisi teşekkül etmelidir. Arnavutluk'ta seçim meselesi gayet mühimdir. Arnavutluk'ta zabıt ve jandarma teşkilinde de Avusturya-Macaristanlı ve İtalyalı jandarma zabıtlarından istifade olunabilir, yalnız burada pek dikkate şayan bir nokta vardır: Arnavutluk'ta bilhassa şimali ve garbi kısımlarında bu devletlerin öteden beri mevcut nüfuz mıntıkları vardır. Jandarmanın teşkil ve tensîki için mezkûr memleketlerden zabıt ve mürebbi getirileceği vakit, vaktiyle Makedonya'da olduğu gibi, mıntika mıntika tensik daireleri ayrılmamalı, bu zabıtları her mıntıkada muhtelit bir surette istihdam etmelidir. Bu suretle iki devlet arasında rekabet husulüne mani olunmuş olur. İktisadi teşebbüsler içinde

¹²⁵ *Tercüman-ı Hakikat*, No: 11371, 5 Aralık 1912, s. 1.

teşekkül edecek şirketlerin muhtelit olmasına dikkat olunmamalıdır. Arnavutluk, bugün kendi geliriyle kendini idare edemez. Hayli zaman da idare edemeyecektir. Muntazam bir bütçesi yapılp da geliriyle masrafı tanzim edildikten sonra kalacak noksanı biz telafi etmeliyiz. Vereceğimiz bu para istiksar olunacak bir şey değildir, zan ederiz. Zaten iktisadi teşebbüsler sayesinde Arnavutluk az zaman da bu nakdî muavenetten kendisini kurtarır. Arnavutluk bir İslam memleketidir. Bize maddî ve manevî bağıllığı vardır. Muhtariyeti zaruridir. Arnavutluk'ta en büyük nüfuz hissesi bizde kalmak üzere kısmen "beynelmilel" bir idare şekli bulunmalıdır. O vakit Arnavutluk'un Türkiye, Avusturya-Macaristan, İtalya ve Arnavutluk'ta haylice Ulah bulunmak hasebiyle Romanya arasında bu bağlantı ve itilaf noktası olması kabildir. Bundan Arnavutluk her suretle müstefid olur. Ne İslav hükümetleri, ne de Yunanlılar tarafından tecavüze uğrayamaz. Binaenaleyh muhtar Arnavutluk hidiviyetine doğru bir adım atılmasını temenni edelim."¹²⁶

10 Aralık 1912'de Rus diplomatları, Arnavutluk'un Türk hâkimiyeti altında kalmak üzere muhtariyetle idaresini ve büyük devletlerin hiç birinin burada imtiyazlı bir mevkide bulunmamasını öne sürmekteydi. Bunun yanı sıra Rusya hükümeti uluslararası bir konferans toplanmasını gereksiz olarak görmekte, sadece elçilerden oluşan bir konferansın buna lüzum bırakmayacağı kanaatini taşımaktaydı.¹²⁷ Rusya bu beyanatı vere dursun, aynı tarihte iki İslam ve bir Katolik Arnavut'tan oluşan bir heyet Bükreş'e gitmek üzere hareket etmiş bulunmaktaydı. Bu heyete Bükreş'te iki Ortodoks Arnavut katılacak ve heyet Avrupa'da Arnavut meselesi lehinde siyasi temaslarda bulunduktan sonra Elbasan'a avdet edecekti.¹²⁸ Bu dönemde (15 Aralık 1912'de) Sırbistan ise Arnavutların milliyetçilik hislerinden mahrum olduğuna dair fikirler beyan etmekteydi. Sırplar, Arnavutluk'un bağımsızlığını İngiltere'nin himayesinde teşekkül ettiği takdirde Sırbistan ve Yunanistan tarafından kabul olunacağını ifade etmekteydi.¹²⁹ Oysa bu sırada Avusturya ve İtalya hükümetleri, Arnavutlar tarafından bağımsızlıklarının kabulü hususundaki başvurularına olumlu cevap vermişlerdi. Böylece Arnavutluk, bir Avrupa devleti şeklinde telakki edildiğinden tarafsızlığı büyük devletlerce teminat altına alınmıştı. Bununla birlikte

¹²⁶ "Arnavutluğa Dair 3", *Tercüman-ı Hakikat*, No: 11372, 6 Aralık 1912, s. 1.

¹²⁷ *Tercüman-ı Hakikat*, No: 11376, 10 Aralık 1912, s. 2.

¹²⁸ *Tercüman-ı Hakikat*, No: 11376, 10 Aralık 1912, s. 2.

¹²⁹ *Tercüman-ı Hakikat*, No: 11381, 15 Aralık 1912, s. 2.

Arnavutluk'un tarafsızlığı hakkında alınacak karar Londra'da toplanacak sefirler konferansına bırakılmıştı.¹³⁰

Osmanlı tarafı ise, konferans sırasında Arnavutluk'un Osmanlı hanedanından bir prens tarafından yönetilmek üzere Osmanlı padişahının hâkimiyetinde muhtar bir yönetime kavuşturulmasını teklif etmişti.¹³¹ Osmanlı teklifini kabul eder görünen Londra Konferansı, Arnavutluk bağımsızlığını 17 Aralık 1912'de tanıyarak bazı kararları almış, sınırların tespiti için yine büyük devletler aracılığıyla yapılacağını ilan etmişti. Buna göre, Osmanlı egemenliği altında kendi imkânlarıyla yaşayabilecek özerk bir Arnavutluk kurulacak ve bu özerklik büyük devletlerin himaye ve kefaletine dayanacaktı. Özerk Arnavutluk'un sınırları Yunanistan, Sırbistan ve Karadağ sınırlarına uzanacaktı. Ayrıca Arnavutluk kıyılarında Sırbistan'a büyük devletlerin kefaletine dayanan serbest bir ekonomik mahreç verilecekti.

Ancak sınırların tayini meselesinde anlaşmazlık çıkmış, Arnavut delegasyonu iki milyondan fazla nüfuslu bir Arnavutluk kurulmasını, Balkan ülkeleri ise ancak dört yüz bin nüfuslu bir Orta Arnavutluk kurulmasını istemişlerdi. Ocak 1913'e gelindiğinde Arnavutluk üzerinde türlü projeler üretilmiş bulunuyordu. Balkan projesi, Arnavutluk'a hudut olarak Derin havalisini, Batı'da Karaderin'den Ohri gölüne kadar olan mintıkayı, Güney'de de Adriyatik'i Avlonya'ya bağlayan aksamı bırakıyordu. Bu proje Karadağ'a İşkodra'yı, Sırlara bütün Epir kıtasını bırakıyordu. Avusturya kendi himayesi altında bulunan Katolik Malisörlerin Arnavutluk'tan ayrılmamasını istiyor, hatta İşkodra'nın bile esasen Arnavutluk'ta bulunmasını, dolayısıyla bu mintıkaya katılmasını talep ediyordu. Bu halde Arnavutluk hududu Kuzey'de İpek'e kadar uzanacak ve bu suretle Ohri gölüne doğru Debre ile Yakova'yı ihata edecekti. Başka bir bakış açısıyla Avusturya projesi Priştine'ye kadar uzanacaktı. Hatta Avusturya, Büyük Arnavutluk'u savunmakta, İşkodra ve Yanya'dan başka İpek ve Prizren gibi yerlerin de Arnavutluk'a bağlanmasını istemekte, "İşkodra'sız, Yanya'sız ve Prizren'siz bir Arnavutluk'un, kalbi ve midesi olmayan bir vücuda benzeyeceğini" ifade etmekteydi. Bu iki bakış açısı arasında büyük devletler bir birleşme noktası aramışlar, İtalya bağımsız fakat zayıf bir Arnavutluk istediğinden İşkodra'nın Karadağ'a bırakılması hususunda ısrar etmiş, Rusya Sırbistan için Yanya ve Yakova havalisini bıraktırmak istemişti.¹³²

¹³⁰ *Tercüman-ı Hakikat*, No: 11383, 17 Aralık 1912, s. 1.

¹³¹ Çelik, *age*, s. 489.

¹³² *İfham*, No: 112, 13 Ocak 1913, s. 2; Armaoğlu, *age*, s. 671-672.

Konferansta bu tartışmalar yapılırken Balkan müttefik devletleri Yanya ve İşkodra'dan başka hemen bütün Rumeli'yi ele geçirmişlerdi. Çetin bir savunmadan sonra 20 Şubat 1913'te Yanya, 23 Nisan 1913'de İşkodra teslim olmuştu. İşkodra'yı önce Hasan Rıza Paşa, onun Esat Paşa Toptani tarafından öldürülmesinden sonra da Esat Paşa savunmuştu. Osmanlı Devleti, 30 Mayıs 1913 tarihinde Birinci Balkan Savaşı sonunda imzalanan Londra Barış Antlaşması ile Arnavutluk'un sınırlarının çizilmesini büyük devletlere bırakmıştı. Böylece Osmanlı Devleti, Arnavutluk'un bağımsızlığını tanıyarak Arnavutluk üzerindeki haklarından vazgeçmek zorunda kalmış ve Balkanlarda Arnavutların yaşadıkları toprakları da kaybetmişti.¹³³

Londra Konferansı kararlarına göre, 29 Temmuz 1913'te Arnavutluk altı büyük devletin kefaleti altında tarafsız ve veraset sistemine dayanan bir prenslik olacak,¹³⁴ Prens bu devletler tarafından seçilecek, Osmanlı'nın Arnavutluk üzerindeki bütün egemenlik bağları kesilecek, milletlerarası bir denetleme komisyonu (içinde bir Arnavut temsilci bulunmak şartıyla) hükümetin idare ve maliyesine nezaret edecek, Arnavutluk Devletinin jandarması Avrupalı subaylar tarafından kurulacak ve düzenlenecekti. Ayrıca Londra Konferansı'nın tayin ettiği sınırlara göre Arnavutluk kendi istekleri karşısında yarı yarıya küçülmüştü. Kurulan bu Arnavut Prensligi, Arnavut etnik unsurunun yaşadığı coğrafya ile kıyaslandığında oldukça dar bir alanı içermektedir. Manastır Sırpırları Bulgarlar arasında paylaştırılmış, Karadağ'a da kuzeyde İşkodra Vilayetinden bazı topraklar verilmişti.¹³⁵

Neticede Balkan Savaşları sonunda Arnavutluk 25.734 km genişliğinde ve 800.000 nüfuslu bir devlet olarak Osmanlı'dan ayrılmıştı.¹³⁶ Batılı devletlerce oluşturulan yeni prenslik, Balkanlarda yaşayan 1,5 milyon Arnavut halkın ancak bu kadarının çizilen yeni sınırlar içinde kalabildiğini göstermekteydi. Konferans bağımsızlığı tanıırken, Arnavut halkı da uzun ve karışık bir siyasi hayata başlamıştı. Zira Arnavutluk'ta gelişmeler bağımsızlık sonrası farklı boyutlara ulaşmıştı. 14 Ekim 1913'te Esat Paşa, Toptani Avlonya hükümetini tanımayarak Draç'ta yeni bir hükümet kurmuştu. 24 Ocak 1914'te ise bu defa İsmail Kemal Bey, Arnavutluk'taki ikiye son vermek için hükümetten çekilerek İtalya'ya gitmişti.

Bu arada Arnavutluğun başına geçmek üzere pek çok aday ortaya çıkmıştı. Albert Gika ve Aladro Kastriyoti gibi kendilerini çok önceden bu

¹³³ Oktay Göktaş, *Balkanların Anahtar Ülkesi Arnavutluk*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1995, s. 1.

¹³⁴ Andonyan, *age*, s. 173.

¹³⁵ Castellan, *age*, s. 392-393.

¹³⁶ Yılmaz Öztuna, *Rumeli'ni Kaybımız 93 ve Balkan Savaşları*, Ötügen, İstanbul, 1990, s. 185.

prensliğe aday gösterenlerin dışında, Osmanlı şehzadeleri, Arnavut asıllı bazı Osmanlı paşaları ile Mısır'daki Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın torunları da adaylar arasındaydı.¹³⁷ Daha önce 6 Aralık 1912'de Prens Sabahaddin Bey'in Arnavutluk prensliğine tayini meselesi gündeme gelmişti.¹³⁸ Yine aynı dönemde Roma ve Viyana hükümetleri, aslen Arnavut olup Mısır Hidivinin amcası olan Prens Fuad Paşa'nın Arnavutluk prensliğine tayinine sıcak bakıyorlardı. Prens Fuad Paşa Viyana'da ikamet ettiği birkaç hafta zarfında Kont Berchtold'un ilgisini çekmeye muvaffak olmuştu. Ayrıca Prens Fuad Paşa'nın Arnavutluk prensliğine aday gösterilmesi bazı siyasi guruplarca da kabul edilmekteydi. Zira Fuad Paşa, açıktan açığa İtalyan yanlılığı yapan Hidiv Mağfur'un biraderiydi. Aynı zamanda harbiye mektebinde tahsil görmüş, bir istihkâm topçu alayında mülazım rütbesiyle vazife almıştı. Prens Fuad Paşa'nın İşkodra, Yanya ve Prizren de dâhil olmak üzere büyük bir Arnavutluk tesisi fikrinde olduğu ve ayrıca büyük devletlerin Fuad Paşa'nın tahta geçmesiyle tarafsız bir Arnavutluk'un teşekkülüne taraftar olduğu görülüyordu.¹³⁹ 27 Aralık 1912'de Prens Ahmed Fuad Paşa'nın Arnavutluk'a gideceği bildirilmiş, Avlonya'dan veyahut oraya yakın sahil noktasından emrinde yeterli miktarda bir kuvvetle karaya çıkarak Arnavutluk hükümetini ilân etmek ve bu suretle bir emri vaki yapmak emelinde bulunduğu yazılmıştı.¹⁴⁰ 8 Mart 1913'te gelen haberler Arnavutluk'a bir namzedin daha ortaya çıktığını gösteriyordu. Dük Domanpanise'nin Arnavutluk prensliğine tayini büyük devletlerce kabul görmekteyse de henüz Roma ve Viyana basını bu kişinin Arnavut prensliğine namzetliğini doğrulamış bulunmuyordu.¹⁴¹

Sonunda birçok adayın talip olduğu Arnavut Prensliğine büyük devletler Alman asıllı Prens Wied'i seçmişlerdi. Arnavutluk Prensliğine bir Alman prensin getirilmesi, İtalya'nın Almanya ile zıtlaşmasına sebep oluyorsa da, Prens Wied, 17 Mart 1914'te Wilhelm I. sanı ile İtalyan, Fransız ve İngiliz birliklerinin eşliğinde Draç'a gitmişti. I. Wilhelm, Turhan Paşa başkanlığında ilk hükümeti kurmuş, fakat Arnavutluk'ta sadece 6 ay kalabilmiş, çıkan karışıklıklar nedeniyle¹⁴² ülkeyi terk etmek zorunda kalmıştı.¹⁴³

¹³⁷ Çelik, *age*, s. 521.

¹³⁸ *Tercüman-ı Hakikat*, No: 11372, 6 Aralık 1912, s. 2.

¹³⁹ *Tercüman-ı Hakikat*, No: 11385, 19 Aralık 1912, s. 2.

¹⁴⁰ *Tercüman-ı Hakikat*, No: 11390, 24 Aralık 1912, s. 2.

¹⁴¹ *Tercüman-ı Hakikat*, 11 Şubat 1913, s. 2.

¹⁴² "Arnavutluk", *Türk Ansiklopedisi*, C. III, s. 378

¹⁴³ Castellan, *age*, s. 392-393.

Osmanlı Devleti kendisinden ayrılarak kurulan Arnavutluk'u tanımakta acele etmemiştir. Babiâli Arnavutluk'un bağımsızlığını 9 yıl resmen değil zımnen tanımış, buna gerekçe olarak da kuruluş tarihinin kendisine resmen bildirilmediğini göstermişti. Ancak iki ülke arasında çekilen telgrafların ücretlerinin bölüştürülmesi meselesi ortaya çıkınca Arnavutluk'un hangi tarihten itibaren Osmanlı'dan ayrıldığı mevzuu bahis olmuş, Osmanlı Hariciye Nezareti Arnavutluk'un 11 Ağustos 1913 tarihinde kurulduğunu ve bu tarihten itibaren Osmanlı Devleti'nden ayrılmış addolunması gerektiğini Sadrazamlığa bildirmiş ve bu tarih Meclis-i Vükela'da görüşülüp kabul edilmişti.¹⁴⁴

Sonuçta Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile başlayan ve I. Meşruiyet döneminde güç kazanan Arnavut bağımsızlık hareketi, 1877-1913 arasında 35 yıllık bir sürecin sonucunda başarıya ulaşmıştır. Bu sürecin başarıya ulaşmasında Arnavutların siyasi ve askeri mücadelelerinin yanı sıra eğitim ve kültür faaliyetlerinin de büyük etkisi görülmüştü. Bu arada Osmanlı yönetiminin izlediği politikalar ile Balkan ülkeleri ve Batılı devletlerin meseleye müdahil olmalarının itici bir güç meydana getirdiği aşikârdır. Uzun süre kendi içlerinde bir birlik oluşturamayan Arnavutlar, bu çok yönlü etkileşimlerin sonunda milli bir bilince kavuşmuşlardır. Bu süreçte tüm yaşananlar Arnavut ulusal hareketini destekleyenleri birbirine bağladığı gibi, bağımsızlık süreci Arnavutçanın yanı sıra Arnavut kültürünün gelişmesine de ciddi bir katkıda bulunmuştur. Neticede Balkanlarda ilk kez Müslüman bir unsur bağımsız bir devlet olarak ortaya çıkmıştır.

¹⁴⁴ Yasemin Saner Gönen, "Osmanlı'dan 1913'te Ayrılmıştı, Babiâli Arnavutluk'u Neden 9 Yıl Resmen Tanımadı?", *Toplumsal Tarih*, C. XII, S. 71, Kasım 1999, s. 4-5; İhsan Burak Birecikli, "Arnavutluk Meselesi Üzerine Bir Değerlendirme", *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi (Prof. Dr. Reşat Genç'e Armağan Özel Sayı-II)*, C. XXIX, Ankara, Temmuz 2009, s. 1039-1040.

KAYNAKÇA

- “Arnavutluğa Dair 3”, *Tercüman-ı Hakikat*, No: 11372, 6 Aralık 1912.
- “Arnavutluk”, *Türk Ansiklopedisi*, C. III, İstanbul 1971.
- “Bulgaristan ve Biz”, *Tercüman-ı Hakikat*, No: 11279, 29 Ağustos 1912.
- Agayef, Ahmed. “Asilerin Metâlibi”, *Tercüman-ı Hakikat*, No: 11275, 23 Ağustos 1912.
- Alkan, Ahmet Turan. *İkinci Meşrutiyet Devrinde Ordu ve Siyaset*, Cedit Yayınları, Ankara, 1993.
- Alpan, Necip. *Prizren Birliği ve Arnavutlar*, Çağdaş Basımevi, Ankara, 1978.
- Andonyan, Aram. *Balkan Savaşı*, çev. Zaven Biberyan, Aras Yayıncılık, İstanbul, 2002.
- Armaoğlu, Fahir. *19. Yüzyıl Siyasî tarihi (1789–1914)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2003.
- Bayar, Celal. *Ben de Yazdım - Milli Mücadele'ye Gidiş*, C. II-III, Sabah Kitapları, İstanbul, 1966.
- Bello, Hasan. *Osmanlı ve Arnavut Kaynaklarına Göre Arnavutluk'ta 1911 Malisörler İsyanı*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2009.
- Birecikli, İhsan Burak. “Arnavutluk Meselesi Üzerine Bir Değerlendirme”, *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi (Prof.Dr. Reşat Genç'e Armağan Özel Sayı-II)*, C. XXIX, Ankara, Temmuz 2009, s. 1023–1046.
- Bozbora, Nuray. “Arnavut Milliyetçiliğinin Gelişimi”, *Balkanlar El Kitabı*, der. Osman Karatay ve Bilgehan A. Gökdağ, C. I, Karam Yayınları, Ankara, 2006, s. 568–588.
- Bozbora, Nuray. *Osmanlı Yönetiminde Arnavutluk ve Arnavut Ulusçuluğu'nun Gelişimi*, Boyut Kitapları, İstanbul, 1997.
- Castellan, Georges. *Balkanların Tarihi*, çev. Ayşegül Yaraman, Milliyet Yayıncılık, İstanbul, 1992.
- Clayer, Nathalie. “Bektaşilik ve Arnavut Ulusçuluğu”, çev. O. Koloğlu, *Toplumsal Tarih*, S. 2, Şubat 1994, s. 58–61.
- Çelik, Bilgin. *İttihatçılar ve Arnavutlar II. Meşrutiyet Dönemi Arnavut Ulusçuluğu ve Arnavutluk Sorunu*, Büke Yayınları, İstanbul, 2004.

- Danişman, Zuhuri. *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, C. XIV, Zuhuri Danişman Yayınevi, İstanbul, 1966.
- Danişmend, İsmail Hami. *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C. IV, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1947.
- Fshazi, Falma. “2. Meşrutiyet ve Arnavutluk’taki Osmanlı Algısı: Arnavutlarla Osmanlı’nın Düşman Olduğu ‘O An’”, *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, S. 38, Mart 2008, s. 161–178.
- Gazmend, Shpuza. “Arnavutlar ve Jön Türk Devrimi”, *Osmanlı*, C. II, Ankara, 1999, s. 465–473.
- Göktaş, Oktay. *Balkanların Anahtar Ülkesi Arnavutluk*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1995.
- Hall, Richard C. *Balkan Savaşları 1912–1913 I. Dünya Savaşı’nın Provası*, çev. M. Tanju Akad, Homer Yayınları, İstanbul, 2003.
- İrtem, Süleyman Kâni. *Osmanlı Devleti’nin Makedonya Meselesi Balkanlar’ın Kördüğümü*, haz. Osman Selim Kocahanoğlu, Temel Yayınları, İstanbul, 1999.
- Jelavich, Barbara. *Balkan Tarihi: 18. ve 19. Yüzyıllar*, ter. İhsan Durdu, Haşim Koç ve Gülçin Koç, Küre Yayınları, İstanbul, 2006.
- Jorga, Nicolae. *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi (1774–1912)*, C. V, çev. Nilüfer Epçeli, Yeditepe Yayınevi İstanbul, 2005.
- Karal, Enver Ziya. *Osmanlı Tarihi*, C. IX, TTK, Ankara, 1999.
- Kuran, Ahmet Bedevi. *İnkılâp Tarihimiz ve İttihad ve Terakki*, Tan Matbaası, İstanbul, 1948.
- Kutay, Cemal. *Üç Paşalar Kavgası*, Tarih Yayınları, İstanbul, 1964.
- Külçe, Süleyman. *Osmanlı Tarihinde Arnavutluk*, İzmir Yayınları, İzmir, 1944.
- Okday, İsmail Hakkı. *Yanya’dan Ankara’ya*, Sebil Yayınevi, İstanbul, 1994.
- Öztuna, Yılmaz. *Rumeli’ni Kaybımız: 93 ve Balkan Savaşları*, Ötüken, İstanbul, 1990.
- Öztuna, Yılmaz. *Türkiye Tarihi*, C. XII, Hayat Kitapları, İstanbul, 1967.
- Pakalın, M. Zeki. *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. I, MEB, İstanbul, 2004.

- Resimli-Haritalı Mufassal Osmanlı Tarihi*, (Heyet), C. VI, Güven Basımevi, İstanbul, 1972.
- Rıza Nur. *Hayat ve Hatıratım*, C. II, İstanbul, 1992.
- Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi. *Muhalefetin İflası*, Konstantiniyye, 1331.
- Şeyhülislam Cemaleddin Efendi. *Siyasi Hatıralarım*, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, 1978.
- Şıvgın, Hale. “Arnavutlarda Milli Bilincin Gelişme Sürecinde Yaşanan Siyasi Olaylar”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 147, Aralık 2003, s. 132–136.
- Şıvgın, Hale. “Osmanlı Arşiv Belgeleriyle 1902–1908 Yıllarında Makedonya (Rumeli Vilayeti) Sorunu”, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. XII, Sayı 1–2, Ankara, 1996, s. 241–269.
- Uçarol, Rıfat. *Gazi Ahmet Muhtar Paşa Bir Osmanlı Paşası ve Dönemi*, Milliyet Yayınları Tarih Dizisi, İstanbul, 1976.
- Yasemin, Saner Gönen. “Osmanlı’dan 1913’te Ayrılmıştı, Babıali Arnavutluk’u Neden 9 Yıl Resmen Tanımadı?”, *Toplumsal Tarih*, C. XII, S. 71, Kasım 1999, s. 4–7.
- Yiğit, Yücel. “Milliyetçilik Çağında Prizren İttihat Cemiyeti”, *Turkish Studies*, Vol. 4/8, Fall 2009, s. 2462–2491.

Arşiv Belgeleri

- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), A.MKT.MHM, 486/60-79.
- BOA, HR.SYS, 145/57.
- BOA, HR.SYS, 134/3-34.
- BOA, HR. SYS, 150/16.
- BOA, HR. SYS, 151/52-82.
- BOA, HR. SYS, 145/27.
- BOA, Y.PRK. MYD, 2/1-5.
- BOA, Y.PRK.MYD, 2/1-2.
- Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi (ATASE), A-4-9557, D-4, F-2.

Gazeteler

İfham, No: 1, 22 Eylül 1912, s.1-2; No: 107, 1 Temmuz 1912; No: 112, 13 Ocak 1913, s. 2.

İttihad, 18 Haziran 1911, s. 2.

Sabah, 17 Haziran 1911, s. 1-2.

Tercüman-ı Hakikat, No: 11226, 4 Temmuz 1912, s. 2; No: 11228, 6 Temmuz 1912, s. 2; No: 11230, 8 Temmuz 1912, s. 2; No: 11231, 9 Temmuz 1912, s. 2; No: 11234, 12 Temmuz 1912, s. 2; No: 11235, 13 Temmuz 1912, s. 2; No: 11237, 15 Temmuz 1912, s. 2; No: 11241, 19 Temmuz 1912, s. 1-2; No: 11242, 20 Temmuz 1912, s. 2; No: 11250, 29 Temmuz 1912, s. 1; No: 11251, 30 Temmuz 1912, s. 2; No: 11253, 1 Ağustos 1912, s. 1-2; No: 11257, 5 Ağustos 1912, s. 2; No: 11258, 6 Ağustos 1912, s. 1; No: 11260, 8 Ağustos 1912, s. 1-2; No: 11267, 15 Ağustos 1912, s. 2; No: 11269, 17 Ağustos 1912, s. 2; No: 11271, 19 Ağustos 1912, s. 1; No: 11273, 21 Ağustos 1912, s. 1; No: 11274, 22 Ağustos 1912, s. 2; No: 11275, 24 Ağustos 1912, s. 2; No: 11276, 24 Ağustos 1912, s. 2; No: 11370, 4 Aralık 1912, s. 1-2; No: 11371, 5 Aralık 1912, s. 1; No: 11372, 6 Aralık 1912, s. 2; No: 11376, 10 Aralık 1912, s. 2; No: 11381, 15 Aralık 1912, s. 2; No: 11383, 17 Aralık 1912, s. 1; No: 11385, 19 Aralık 1912, s. 2; No: 11386, 28 Ekim 1912, s. 3; No: 11376, 10 Aralık 1912, s. 2; No: 11390, 24 Aralık 1912, s. 2.